

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

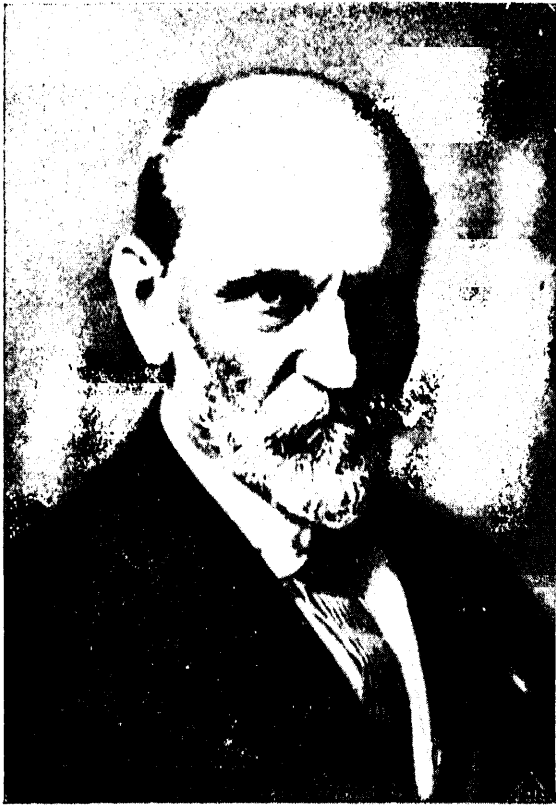
TOIMETUS:

H. KRUUS, O. LOORITS,
A. SAARESTE, FR. TUGLAS

TEGEV JA VASTUTAV TOIMETAJA J. V. VESKI

KAHEKÜMNE-KOLMAS AASTAKÄIK
1929

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KIRJASTUS

L. Baiusz.

Jaan Rainis'e surma puhul.

Käesoleva aasta mihklikuu 12. päeval suri läti kõikide aegade suurimaid kirjanikke Jaan Rainis. See on suur kaotus kogu läti rahvale, kaotus, mida ei suuda ükski asendada.

Ehkki läti kirjanduslugu tunneb suure andega kirjanikke, ometi eraldub neist Rainise kuju kui mäehari kõngaste keskel. Rainis on toonud läti kirjandusse võrratu aatekülluse ja vastsed, seni tundmatud luuleaarded.

Rainise luules avaneb kogu elu tema tänapäeva sügavuses ja mineviku ulatuses, kogu läti rahvas oma mineviku, oleviku ja tulevikuga, oma ajaloolise, rahvusliku ja sotsiaalse saatusega.

Rainis on esimesi läti kirjanikke, kes sai aru, et luuletaja süda peab tuksuma igavesti kooskõlas tolle kollektiiviga, kellega ta on lahutamatu ühte kasvanud. Sellepärast ongi tema elu ja luule pidevalt ning katkestamatult seotud läti rahva saatusega. Lätimaa kõige süngemal ning ahastuslikumal päevil on Rainis prohvetlikult kiindunud vaatega selle tulevikku, on oma elu ja töö toonud ohvriks valgete päevade saavutamiseks oma rahvale. Ta on oma luulehelinatega vaigistanud rahva valusid ning põetanud verevermeid ja äratanud julgust edasirünnakuks väheusklikkude südameis. Rainise püüded on säranud tähtedena üle läti rahva.

Ent Rainise kui kunstniku väärtus ei peitu ainult ideelises usutunnistuses. Tema aateluule omab võrratut kunstijõudu ikkagi vaid selle tõttu, et see on sulatatud vaimustusleekides ja valatud kristallpuhtaisse kunstivormesse.

Jaan Rainis (õige nimega Pliekšans) on sündinud 11. sept. 1865. a. Zemgalis Tadenavi mõisas mõisarentniku pojana. Õppis Griivi alevi saksa algkoolis, siis

Riia gümnaasiumis, mille lõpetas 17-aastasena. 1884. a. astus Rainis Peterburi ülikooli, mille lõpetas nelja aasta pärast õigusteaduse kandidaadina.

1891—1895. a. teotseb Riias „Dienas Lapa“ toimetajana. Elab vahepeal mõned aastad Jelgavis ja Berliinis. 1897. a. arreteeritakse ta poliitilisel põhjusil. Järgneb elu vanglais, siis asumisele saatmine esialgu Pihkva, pärast Vjatka kubermangu, kus viibib väikeses Slobodskoje linnakeses üle kolme aasta.

1905. a. tormiliste sündmuste saabudes on Rainis sunnitud taas välismaale siirduma. Ta asub elama Itaalia Šveitsi, kus viibib 15 aastat.

1920. a. tuleb ta tagasi kodumaale, kus teda kuninglikkude auavaldustega vastu võetakse.

Iseseisvale kodumaale jõudnud, andub Rainis jälle suure innuga mitmekülgsel tegevusele. Me kohtame teda politikas, vaimlise ja ühiskondliku kultuuri töös, kunstis, kirjanduses.

Kohe pärast kodumaale saabumist valitakse ta rahvasaadikuks erakonna kaudu, mille püüete pärast ta oli kannatanud pikad rasked pagulase-aastad ja mis väikesest salgakesest oli võrsunud 30 aasta jooksul võimsaks poliitiliseks jõuks.

Kuivõrt populaarne oli Rainis läti rahva keskel ning kui suur poolehoid oli tal ka kodanliste kiitide hulgas, näitab asjaolu, et ta sai valimistel 250 000 häält, s. o. neljandiku antud häältest. Ta sai rohkem häält kui ükski teine rahvasaadik.

Oma poliitilises töös ei piirdunud Rainis üksnes erakonna organitega. Sageli esineb ta rahvakoosolekuil kõige kaugemaiki Lätimaa nurkades ja nii sageli, et tema luule austajad hakkavad juba kahtlema, kas poliitiline tegevus ei halva viimaks ta kunstiloomingut. Aga kartused osutusid asjatuks. Rainis suutis kanda mitte ainult poliitilisi kohustusi, vaid ka teisi, ilma et selle all oleks tunduvalt kannatanud ta loominguiline tegevus.

Alul võtab Rainis vastu kunstidepartemangu direktori koha haridusministeeriumi juures. Hiljemini sellest loobunud, paneb ta ühes teistega aluse „Dailes teatrile“ ning töötab selle esimese direktorina. Pärastpoole valitakse ta „Rahvusteatri“ direktoriks, millisel kohal teotseb mitmed aastad. Eelviimasest läti pahempoolsest valitsusest võttis Rainis osa haridusministrina.

On huvitav ära märkida, et Rainis saavutas läti kirjan-
duseilmas esmakordselt kõlava nime mitte luuletajana, vaid
tõlkijana. „Faust“ oli see teos, mille tõlke ilmumisega sai
Rainis kuulsuse ning tunnustuse osaliseks nii luuletajana
kui keelegeometriline. „Fausti“ tõlge sai nurgakiviks kogu
läti moodsale lüürikale väljendusvahendite suhtes, — oli
loodud lopsakas, rikas kunstikeel. See pole juhus, et
Rainis tõlgib klassilise „Fausti“, sest klassitsism on
üks Rainise luule põhiomadusi, mida leiame nii tema esi-
mesis kui viimseis luuletisis. Sama klassilise vormi har-
rastuse tõttu on Rainisel olnud suur huvi võõrkeelte õppi-
mise vastu. Eriti leedu keel oli talle lemmikkeeleks veel
sellepärast, et ta veetis oma noorus-ea Leedu piiri lähedal,
kus omandas selle keele otseses kokkupuutes leedulastega.
Osaliselt leedu kirjanduse ja ajaloo tõukel on ehk tulnud
ka Rainise loomingusse need romantilised muinasjutu-
sangarite motiivid, mida kohtame nii sageli tema allegoo-
rilise iseloomuga luuletoodangus. Rainise ulatuslikud
keelteõpingud, põhjalik võõrkeelte, eriti leedu keele ning
latgali murraku tundmine on tähtsamaid Rainise luule-
väärtust tõstvaid loovaid faktoreid. Tänu sellele suudab
ta tõlkida teoseid, mis sinnamaani näisid olevat läti keelde
täiesti tõlgitamatud.

Rainis on läti kirjakeele reformaator. Piibli-
retoorika ja paatose mõjul olid läti keeles ammuselt ajast
maad võtnud liiga rasked, lüürikselt venitatud sõnavormid,
sõna- ja lauseühendid. Selline keel ei kõlba sensitiivsele
luulele, kus sageli sügav filosoofiline veendumus peab vastu
peegelduma õhuliselt läbipaistvas sõnakristallis ning kirk-
likud tundepuhangud helisema lühikeses katkestatud sõna-
akordis. Sageli peab Rainis lühendama pikki sõnalõppe
ja loobuma prepositsioonest, üldse palju sõnu ning tavalisi
kombinatsioone lühendama, et need mahuksid lühikesse,
ent kõlavasse rütmi. Ka tuleb tal otsida ja luua uusi sõnu
vastavate mõistete tõlkimiseks. Tänu võõrkeelte tundmisele
ja filoloogilisele andele on Rainise töö sel alal teadlik,
järjekindel ja paikapidav. Ning tema tõlked, eriti Goethe
„Faust“, on saanud keelerikkuse allikaks, millest alatasa
ammutab läti kirjandus.

Rainis on tõlkinud võrdlemisi palju, eriti oma kirjan-
dusliku tegevuse alul. Mainigem vaid mõningaid: Puškin'i
„Boris Godunov“, Lermontov'i „Deemon“, Lessing'i „Naatan
Tark“, Hauptmann'i „Põhjavajunud kell“, Shakespeare'i
„Kuningas Lear“, „Antonius ja Kleopatra“, Goethe „Faust“,
„Clavigo“, „Prometheus“, Schiller'i „Wilhelm Tell“, Heine

„Ratcliff“, „Rimini“, Ibsen'i „Pühad Solhaugis“, Hamerling'i „Amor ja Psüüh“. Nende klassiliste teoste ilmumisega Rainise klassilises tõlkes tärkab läti lugejaskonnas esmakordselt laiem huvi klassilise kirjanduse vastu. Lugeja hakkab vähehaaval mõistma, vastu võtma ja nautima sõnakunsti selle täiuslikumal kujul. See on lõpmatu suur samm edasi läti rahva kunstilises arengus.

Rainis armastas tõlkida. Ta on teinud seda tööd üha suurima innu ja süvenemisega. Aspasia sõnade järele olnud Rainisel kavatsusel vanul päevil, kui kõik teoksil olevad originaaltööd lõpule viidud, tõlkida veel Homeros't ja Dante't.

Nagu kõik suuremad läti luuletajad, algab ka Rainis oma luuletegevust protestiga. Sest „Väikesed parmud“ (Mazie Dunduri), mida ta üliõpilasaastail ühes teistega toimetas, polnud midagi muud kui terav protest toleaege vaimuvaesuse vastu kirjanduses ja seltskonnas. Rainis oli liiga võõras tolele seltskonnale. Asjata otsis ta kirjastajat oma tõsistele luuletistele — nagu meie õnnetu Liivgi, — rahvuslikud epigoonid ei vajanud neid. Ja teist organiseeritud ning teadlikku seisust, millele tugeida, polnud veel olemas. Rainisele langes suur ajalooline ülesanne kasvatada seda oma luulega. Sest tol ajal ei kasvatanud läti lugejaskonda niipalju koolid ega teised asutised kui kirjandus, eriti ajakirjandus. Sellepärast pole ime, et Rainis asub „Dienas Lapa't“ toimetama. Ühes sellega algas tähtis ajajärk läti ühiskondliku elu ajaloos. Too oli teine ärkamisaeg, võib-olla tähtsam ja sügavam kui esimene, rahvuslik ärkamine. Kuivõrt esimene oli kärarikas, rahvusluse trummeldamisest kumisev ja retoorika põhutulest lõõmav, niivõrt vaikne ja töörikas oli teine. Rainise toimetusel hakkas „Dienas Lapa“ pakkuma teaduslikke ja ühiskondlikke kirjutisi, mis pidid paigast liigutama flegmaatilise läti lugeja ja sundima teda järele mõtlema ühiskonna paratamatu lõhenemise ning huvide lahkuminekule üle moodsas ühiskonnas. „Dienas Lapa“ juhtis oma lugejaskonda tõsiste sotsiaalsete keerdsõlmede areenile, rahvuslikust pildigaleriist leivavõitluses erutatud elava inimese tõelisse ellu. Toimetajana ametisse astudes sõnastab Rainis ise oma ülesanded umbes järgmiselt: 1) tuleb teha suur töö: kanda vendadele valgust, viia rahvas vastu heledale, õnnelikule tulevikule; 2) vaimuvalgus on iga rahva suurem jõud ning tugevam võitlusabinõu; 3) vaimuvalgus peab tungima vaesemate, alamate kihtide hulka; 4) et haridus on kerge-

mini kättesaadav rikastel, siis tuleb edendada rahva tulundust; 5) rahva au, rahva hüved, rahva vara — neid tuleb kõige kõrgemaks pidada; 6) kõrgeim siht on rahva arendamine, mida tuleb edendada igasuguste abinõudega.

Nii siis, mis Rainis iganes teeb, seisab tema silmi ees ikka see suur töö: rahva vaimliste, aineliste ning ühiskondlike, sotsiaalsete kultuuriväärtuste ümberkujundamine ning arendamine. Rahva saatus, rahva hüved on talle ikka lähedased olnud.

Valud kõik unustand olen,
tehtud mis kunagi mulle,
unustand midagi aga,
patustud rahva kus vastu...

Initsiaatorina, sotsiaalpolitikuna, aatetule kandjana pime-daisse rahvakihtidesse, proletariaadi ilmavaate kujundajana ning kuulutajana jääb Rainis läti ajakirjanduse ajalukku jäädavalt püsima.

Arusaadav, et ajalehe toimetajana ei piisanud Rainisel aega ega huvigi ilukirjandusliku loomingu jaoks. Aga niipea kui teda ei kõida enam ajakirjaniku päevatöö, elustub temas taas kunstnikutung. Tutvumine Aspasiaga on siin kahtlemata oma mõju avaldanud. Ent siis saabusid sünged hetked Rainise elus — vangla, asumiseleasaatmine Pihkva, pärast Vjatka kubermangu. Seltskondlikust tööst kisti ta eemale, rauduks lukustus — ning ta jäi üksi oma sooritamata tööga, oma igatsuste ja kuumade armastusega. Kõik elus nähtu ja kannatatu, kõik saavutamatu ja aimduses tajutav sulas igatsusetules, kristalliseerus hingelainetuses, ja tekkisid kunstipärlid, mis tõid õnnistust läti kirjandusele.

Ehkki Rainise kui kirjakeele reformaatori, klassikute tõlkija ja ajalehetoimetaja teened ning tähtsus on lõpmata suured, ometi ilustab tema nimi läti kultuurilugu esijoones ja peamiselt kui vaimugigant luule ja kunstdraama alal. Siin on Rainise teosed tippsaavutis, milleni ei kütüni ühegi teise läti kirjaniku toodang. Tema luule- ja draamatoodang seisab oma ideelise ja esteetilise väärtuse poolest kaugelt kõrgemal kõigest sellest, mis seni saavutatud läti kirjanduses.

Rainisel on ilmunud järgmised luuletistekogud: „Kauged kajastused sinisel õhtul“ (Tālas noskaņas zilā vakarā), „Vaikne raamat“ (Klusā grāmata), „Need, kes ei unusta“ (Tie, kas neaizmirst), „Tormiküli“ (Vētras sēja), „Lõpp ja algus“ (Gals un sākums), „Addio, bella“, „Koju“ (Uz mājām), „Ussi sõnad“ (Čūsku vārdi), „Hõbetatud valgus“ (Sud-

rabota gaisma), „Muusi kodus“ (Muza mājās), „Kuldsõel“ (Zelta sietinš), „Lilled aken“ (Puk, u lodzinš), „Lapsepõlve päike“ (Bērņibas saule) j. t.

Pole siinkohal mahti vaatluse alla võtta ning üksikasjalisemalt peatuda nende luuletistekogude juures. Tahan vaid lühidalt esile tuua Rainise luule iseloomustavamaid jooni üldse.

Rainise luulet võib jagada subjektiivseks ja objektiivseks. Subjektiivses osas käsitleb ta selliseid aineid kui armastus, sõprus, isamaa-armastus, inimsoo-armastus, üksindusetunne, nukrameelsus või isegi pessimism, rahutus, igatsused valguse ja päikese järele, lakkamatu püüdmine täiusele.

Rainise esimesis kogudes kohtame väga vähe armastuse-laule, seda enam aga tema viimase aastakümne toodangus. Kogud „Addio, bella“ ja „Hõbetatud valgus“ näit. pole muud kui ainus päikese-, valguse- ja lõhnaküllane armastuselüürika, sügav ning üllas. Teatav arv luuletisi leidub tal, kus peegelduvad sõprusetundmused. Kus sõprusest räägitakse, seal kujutatakse selle kaotust. See armastuse-laulude vähesus Rainise luuletegevuse alul ja need sõpruse-kaotused on seoses teiste tundmustega, nagu: kurvameelsus, pessimism, eriti aga üksindusetunne. Kõike seda on kujutatud eriti reljeefselt ja võimsalt luuletises „Mägedelkäija“:

... Siis eraklikumaks sa muutud üha,
sust sõbrad lahikuvad üksteise järgi,
teekälja harv, kel sinu sõprus püha,
harv lilleke sull' ängab õiepärgi.

Siis kaovad needki, — mägede vaid kaug,
ning ängistab su südant vaikus sügav,
ei rahu leia seal su väsinud laug:

Lõõm jääne ümberhaaravalt sind katab,
ent võimas igatsus su hinge matab.

Taoti näeme Rainise luules südamlikku ja sügavat isamaa-armastust. Küll näib talle, et moodsa inimese isamaaks on terve maailm („Suur kodumaa“), ent seda ütleb ikkagi enam mõistus, mitte süda, mis ripub just väikese läti isamaa küljes. Selle väikese isamaa armastus väljendub iseäranis iseloomustavalt luuletises „Isamaale“, kus on kujutatud tundmused, mida ta läbi elanud tollelt ajast, kui ta saabus koju Vjatka kubermangust ning kaasa elanud viienda aasta sünged sündmused, oli sunnitud siirduma taas maa-
paosse.

Niipalju luuletisist, mis seotud luuletaja individuaalsete elamustega. Ent Rainise tunde-maailm on üpris lai ja

rikkalik. Eriti võimsalt ilmutuvad tema luuletisis sotsiaalsed tundmused. Just nende tundmuste tõttu on saanud tema lüürika nii populaarseks. Mahedalt, vaevalt tajutatavalt väljenduvad need tundmused luuletises „Helisev leek“. Ta soovib tungida südameisse, et külvata tuliseemet sinna, kus inimesed vaevlevad veel pimeduses ja ikkes. Need sotsiaalsed tundmused, mis seovad luuletajat alamkihi — rahva enamiku külge, väljenduvad õige paljudes luuletistes, näit. „Kõik ja üks“, „Rahva surm“. Aga mitte ainult rahva enamikuga, mitte ainult rahvaga ei tunne luuletaja end seotud olevat. Ta näeb, et inimene on vaid aatom suures rahvaste peres — inimkonnas. Need tundmused ja mõtted, mis seovad inimest inimkonnaga, on väljendatud eriti veenvalt ja ilusasti Rainise kuulsas poemis „Ave sol!“.

Kuigi läti lüürikas võib sotsiaalset momenti kohata ka enne Rainist, ometi tuleb viimast pidada läti sotsiaalse lüürika põhjendajaks, sest Rainise luules on see element valitsev.

Vaadeldes Rainise lüürika objektiivset külge paistab kõige pealt silma suhtumine loodusse. Rainisel on see kas puht-esteetiline või filosoofiline. Tal on palju luuletisi, kus ta ilmutub lüürilise maalijana. Klassilise näitena võiks mainida „Higikastet“, „Muinasaega“. Viimases paistab läbi loodusemaali koe ere sümboolika.

Samuti on Rainise filosoofiline suhtumine loodusse kujutatud õige paljudes luuletistes. Esmakordselt näeme seda luuletises „Inimene ja valud“. Loodus on ükskõikne, külm, sellevastu on inimese hing lõhestunud valudes, võitluses, närivais kahtlulis. Rainise loodusefilosoofia on väljendatud kõige täiuslikumalt ja plastilisemalt tema juba eespool-mainitud poemis „Ave sol!“.

Esmakordselt läti kirjanduses puudutab Rainis siin huvitavat probleemi: kujutada inimest seoses kosmosega. Ent kuidas see kõlab? Siin all igavene rahutus, seal üleval aga, kõiksuses, klassiline, igavene rahu. Rahu? Ei, suurim liikumine. Ning seal on ka meie tõeline eluallikas — meie looja ja juhtija — päike. Sellest oleneb maakera ja inimene kõige oma füüsilise ja vaimlise oluga, kõigi oma tööde ja püüetega. Hing? Ka see on vaid päikesesäde. Ent mitte ainult kosmos kui niisugune ei kõida Rainise huvi. Palju lähemal seisab talle inimene. Ja siin looklebki maalide keskel teine mõttelõng, mis näitab inimest sõltumuses tema väikesest maailmast: inimkonnast. Mis päikesele kõiksus, seda inimesele inimkond. Päike pole midagi muud kui

ainult üks liige lõpmatuse kehade hulgas. Inimene? Üks liige inimkonnas. Üksikuna kaob ta oma töödega. Ainult inimkond elab tööde kaudu. Ent inimkond ei saa elada ilma oma päikeseta, kui ta tahab sammuda arenemisteed. Ta vajab vabadusepäikest. Mis päike maailmale, seda vabadus inimkonnale. Ja muutub arusaadavaks poemi sügav sümbolism: nagu looduses püsib lakkamatu võitlus valguse ja pimeduse vahel, nii ka elus; nagu looduses soorituvad revolutsioonilised muutused, samuti ka elus; looduserevolutsioon kõlbab sümboliks revolutsioonile elus. Nii muutub arusaadavaks võitlus, mida peab päike pimeduse ja talvega. Mõistetavaks saab ka päikese lõhkuv ja loov teotsemine. Arusaadavaks saavad veel teisedki kohad poemis ja üksikute osade ette paigutatud aforismid: „Mitte elada, vaid võimas olla on elu“, „Kannatage ja jääge tugevaks tulevastele aegadele“.

Kogu poem on kirjutatud lakooniliselt kontsentreeritud stiilis, maalilistes aforismides, algusest lõpuni täis pinevust ja kokkusurutud jõudu, mispärast ta tundub kui elektriseerituna. Kui kuldne look küünitub maalilt maalile lause, mis algab päikese mõne omaduse või tegevuse tähistusega: „Juba kõnnib päike kaugel oma võimsal teekonnal“, „päike kõnnib muredeta, naerusui käib võitlusrada“ jne. Päikeselise akordina läbib see võte tervet poemi, mässub iga maali ümber. See on tõeline elulaul, millest kumiseb vastu „ümberhinnang ja uuestisünd“.

Palju ainet Rainise luulele pakub elu. Ka siin ilmneb tema mõtteteadlase-pilk: ta pole rahul eluga, nagu see on, avastab selle õrnemad kohad ja tahab näha seda sellisena, nagu ta peaks olema. Mis oli muistne aeg? Seda kujutab ta kahes värvi- ja fantaasiaküllases luuletises: „Müinas-aeg“ ja „Kuningatar“. Kus luuletaja räägib nüüdisajast, seal muutub ta toon satiiriliseks või prohvetlikult ennustavaks. Esimesel juhul mõistab ta hukka vana elukorraldust, vanu kombeid, vanu tõesid, teisel — kuulutab uusi aateid, ümberhinnangut ja tulevikku. Eriti rängalt mõistab Rainis hukka vana elu pikemais luuletisis „Fiat justitia!“ ja „Viimnepäev“ või jälle epigrammides.

Ent kõige enam kuulutab Rainis oma lüürikas siiski elu ümberkujundamise aadet. See elu ümberkujundamise idee on Rainise lüürika tuum. Kõik Rainise suur kunstiline jõud rakendatakse selle aate teenistusse. Tähtsamaks teguriks uue elu kujundamisel peab Rainis inimest ennast. Võtkem näit. luuletis „Ise“. Luuletaja soovib arendada oma võimeid, lakkamatult töötada teiste jaoks. Nii võib

inimene endale igavesti hankida uusi töövälju, uut jõudu ja võitlusevahendeid. Ent ei tohi olla niisugune kui vaimest vaesed, kes end ära salates on õnnelikud. Seesugust peetakse halvaks ja ta sõtkutakse jalgade alla.

Sa ise mõtle, aita, koosta võitluskava,
ning ise isand ole, õnnevärav ava!

Nii siis õhutab luuletaja isetegevusele enese ja teiste kasuks.

Või võtkem teine aine: kadunud pojast, keda tavaliselt kujutatakse kui patukahetsejat, kes tuleb koju murtuna ning kokkuvajununa ja otsib toetust noilt inimesilt, kelle ta kord maha jätnud. Mitte nii Rainis. Ta läheneb sellele vanale ainele koguni teisest küljest; ta kujutab kadunud poega mitte kui patukahetsejat, vaid kui kohtumõistjat:

Ta ei tule seks, et orjaks jälle saada,
vaid kohtumõistjana teid templist välja a'ada.

Luuletaja soovib mitte toetuda tarkadele meestele, vaid endal püüda süveneda kõigesse. Samuti kui inimese vaimu, hindab Rainis kõrgelt ka tööd. „Kõned on pikad“ — lausub ta — „lühike töö; saatuski väriseb töö võimu ees.“ Kui siia veel juurde lisada, et Rainis ootab elu parandamist mitte üksikute inimeste parandusest, vaid üksikute äratatud inimeste ideaalsest ühistööst, siis on siin lausutud lühidalt Rainise filosoofia sisu.

Ent see üpris lühike Rainise luule ainekogu ja filosoofia iseloomustus ei näita veel kõike tema luule sisu ega tema luule tõelist väärtust. Et sellest aimu saada, tuleb peatuda Rainise luule vormi ja väljendusviisi ehk stiili juures. Mis puutub Rainise luule keelesse, siis on see taoti värvi- ja maaliküllane, taoti aga kuiv, lakooniline, olenedes sellest, millist ainet luuletaja käsitleb. Näit. poeemis „Ave sol!“ särab Rainise luulekeel kõigis vikerkaare-värves, sellevastu tema epigrammides ja sententsides on see kõva kui teras. Mis puutub rütmisse, siis peab Rainis enamasti kinni värsimõödust, kuigi ta juba algusest peale suure meisterlikkusega tarvitab ka niinimetatud vaba rütmi.

Nagu juba eespool tähendatud, on Rainis läti moodsa luulekeele reformaator. Aga ta on ka luulevormi reformaator. Kohe algusest peale võitis Rainise luule enesele tähelepanu mitte ainult oma keelega, vaid ka oma kontsentreeritud vormiga. Ja kui midagi uut läti lüürikas on Rainise kultiveeritud lühendatud sonett. Seda luulevormi

kohtame isegi maailmakirjanduses õige harva. Rainisele on see aga lemmikvormiks, ja luuletised, mis mahutatud sesse vormi, on tal eriti õnnestunud — jõulised ja ilusad. Need on otsekui väikesed draamad kolmes vaatuses: esimene — neljarealine, teine — kolme- ja kolmas kaherealine. See on ka kooskõlas luuletaja võimsa, lüüriilis-dramaatilise tunnetuse ning kunstilise temperamendiga.

Rainise keele ja stiili iseloomulikumaid tunnuseid on ta sümboolism. Tema kõrgem idee, mida ta kuulutab, on juba selline, et tol ajal polnud võimalik seda otseselt, avalikult lausuda. Juba sellepärast on luuletaja sunnitud otsima kaudseid teid, väljenduma sümboolite kaudu. Ometi ei tohi arvata, nagu oleks saanud Rainisest läti suurim sümboolist just selle tõttu. Selline kunsti väljendusvahend võrsub ikkagi temast enesest, tema hellitatud aate iseloomust. Ja Rainise sümboolismil on omapärane värving. Seda võiks nimetada ideeliseks sümboolismiks, sest tema kõige lihtsamagi sümboli taga peitub mingi tähtis mõte. Võtame näit. tema populaarsema luuletise „Murtud männid“. Rainis räägib pedajatest mereäärseil luuteil. Tuul murrab nad, sest et nad on teistest kõrgemad, sest et nende vaade ulatub üle kauguse; aga peituda ja selga küürutada nad ei suuda. Ometi pole säärane jõud ja säärased igatsused hävitatavad. Kõrged männid kerkivad peale murdumist vetest taas laevadena esile, et saavutada kaugusi, kus koidab päike. „Murtud männid“ pole midagi muud kui luuletaja enese ja kaasaegsete kaasvõitlejate, ideaalsete revolutsiooniliste võitlejate elukujutus.

Rainise lüürika stiilil on veel teine eriline joon — satiiriline toon. Juba paljudel Rainise epigrammidel on satiiriline värving; eriti tähelepanndavad ses suhtes on aga mõningad luuletised, nagu „Isamaa armastajad“, „Vana padakonn“, „Pasunapuhuja“ j. t. Rainise satiiri teravus on sihitud nende pihta, kes takistavad elu arenemist. Veel tuleb nimetada, et ta kasutab oma luules suurel määral rahvalaulu esteetikat; mõnd laulu, kui sel poleks uuema aja sisu, võiks pidada rahvalauluks. Eriti ohtrasti on ta kasutanud rahvalaulu esteetikat poemism „Ave soll“. Peab alla kriipsutama ka seda, et Rainis on noorsoo- laulik. Nooruse tunnused on — mitte-rahulolemine enese ja eluga, igatsused ja püüdmine täiusele. Armastus, viha, vaimustus, jõuküllus — ka need on nooruse tunnused, ning kõike seda leiame Rainise luulest. Aga pea-asi — idealism. Ja Rainise luule on nii rikas idealismist.

Ka ei puudu Rainisel lastelaulud. On üldiselt

teada, et ta oli suur lastearmastaja, ehkki tal endal polnud neid (kahjuks). Ta veetis sageli aega nende keskel, vestles nendega. Tema tähtsamad lastelaulude raamatud on „Kuldsõel“ ja „Suve printsikesed ja printsessikesed“. Siin leidub kaunist ja väärtuslikku lugemismaterjali ka kõige varasemale lapsepõlvele.

Kõigest öeldust näeme, kui mitmekesine on Rainise tunde- ja mõtteilm: alates väikese lapse mängupsühholoogiast ja lõpetades võitlusse viskunud idealisti hinge- traagikaga.

Kuulus on Rainise luule veel oma fantaasiarikkusega, mida tunnistab eriti „Ave sol!“ . Rainise luuletistes, ka neis, kus elamuste asemel kohtame külma loogikat, valitseb omapärane värving, eriline lüüriline toon; see läbib kogu tema luuletoodangut, küll laskudes pessimismi nukrameelsusse, küll kasvades võitlusejõuks, küll tõustes päikeseküllastesse kõrgustesse.

Rainise lüürika on oma sisu, keele, lüürismi, rütmi, ideede, tundmuste, jõu — üldse ideelises ja esteetilisises suhtes monument läti kirjanduses.

Lüürika kõrval on Rainis harrastanud ka draamavormi. Sama rikkalik ning väärtuslik kui luuletoodang, on ka ta saavutised draama alal. Tema tähtsamad lavateosed on: „Tuli ja õõ“ (Uguns un nakts), „Kuldratsu“ (Zelta zirgs), „Indul ja Aria“, „Joosep ja tema vennad“, „Rongakene“ (Krauklītis), „Puhu, tuuleke“ (Pūt, vējini), „Mängin, tantsin“ (Spēleju, dancoju), „Kärbsekuningas“ (Mušu kēniņš), „Ilja Muromietis“ j. t. Need teosed ületavad nii tehniliselt, sisuliselt kui ideeliselt kõike, mis senini läti näitekirjanduses ilmunud.

R. Egle lausus läti kirjanikkude nimel Rainisele lahtise haia juures järgmised viimased sõnad: „Suure päranduse oled Sa jätnud. Sa tahtsid hingata mäel, ent Su võttis maa tasandik. Sinu tööd on ometi mägi, mille poole on üha pöördunud läti rahva pilgud.“

K. Aben.

Marta Lüüne.

Üuem kirjandus pakub pedagoogidele palju huvitavat. Siit leiame muu seas ka lapsetüüpe, positiivseid ja negatiivseid. Kahjuks ei ole pedagoogid senini leidnud aega nende tüüpide ligemaks uurimiseks. Näiteks on O. Luts'u Toots küll seda väärt, et temale pühendataks tähelepanu. On ta

positiivne, on ta negatiivne tüüp? On see tüüp valminud kirjaniku mõttekujutuses või leiame teda ühes või teises teisendis oma koolides? Allub ta kasvatusevõtetele ja missugused kasvatusemeetodid annavad soovitavaid tagajärgi? Neil küsimusil võiksid pedagoogid rohkem peatuda. Meie omad kirjandusteosed võivad pakkuda pedagoogikale palju seda, mida on raske leida välismaa teooriaist. Siin võime vaadelda elu, analüüsida seda inimmaterjali, mida elu meile annab kasvatamiseks. Alljärgnevates ridades katsun analüüsida üht tüüpi, teha lugejaga ekskursiooni alaealiste kurjategijate hingeellu, kusjuures juhiks oleks kirjanik August Jakobson.

Nimi Lütne viib meid „Vaeste-Patuste alevisse“. Lütne on keskkohaks, mille ümber keerleb kogu romaani sisu. See on perekond, kelle peale kirjanik A. Jakobson koondanud kõik saatuse lõõgid ja needuse. Kogu perekond läheb hukka. „Kas on veel sarnast õnnetust“, mis meid poleks tabanud? — võib vana Lütne Andres õigusega küsida. „Kõik, mida me ka ette ei võtnud, läks mokka. Lõpuks pole enam ei kopikatki raha, ei teenistust ega lapsi. Istume eidega kahekesi toas nagu vana kullipaar, kelle pojad kõik juba pesast välja lennanud ja küti halastamata paukude all hukkunud, ja heietame oma raskeid elumälestusi.“

Marta Lütne on selle abielupaari kuues laps. Ta satub varastamiskiresse, tabatakse kuriteolt ja mõistetakse alaealiste parandusmajja, kus ta sureb sarlakisse. Kui noorelt Marta juba hakkas varastama, ei ole teada. Kui ta teolt tabati, oli ta juba üheteistkümnene; kuid peidu-urkas leiduvate varastatud asjade kogu järele võib arvata, et laps näpuametis ennast kauemini oli harjutanud. Kui ta tabati, käis ta juba algkooli neljandas klassis. Ta oli kehalt pisike ja kõhetu, haruldaste vaimuannetega, aga ka väga ulakas. Ta sai valmis igasuguste tempudega ja vempudega nii kodus, koolis kui ka võõrusel. Isegi vanemad vennad-õed, keda ei saa nimetada taltsaiks, leidsid, et alevi „kolmas põlv“, kuhu kuulus ka Marta, on päris käest.

Marta Lütne on usutavamaid kujusid A. Jakobsoni romaanis. Sedasama ei saa ütelda mitme teise kuju, näiteks vana Lütne Andrese kohta, kes esineb romaani lõpus hoopis teissugusena kui alguses. Marta kuju analüüsimisel tõuseb kohe küsimus: mis olid põhjused, mis ajasid ta vargile?

Vana eksperimentaal-realistliku voolu esindaja maailmakirjanduses, suurepärane spetsialist kurjategijate hingeellu

tundmises, Emile Zola, annab nõu vaadelda kurjategijate tundmaõppimiseks peamiselt kahte asja: pärilikkust ja ümbruskonda — miljööd. Ka moodis psühhiaatria seab need kaks tegurit esikohale, kusjuures uurimise alla võetakse ka laste kodune kasvatus, lapse noorpõlve elamused ja kool.

Milline on Lüünedede pärilikkus? Siin jätab kirjanik meid kimpu. Pärilikkuse dokumendid on esitatud Jakobsonil liiga nõrgad. Meil on tulnud kuuldavale arvamisi, nagu käiks A. Jakobson E. Zola jälgedes. See ei ole õige. Zola ei kujuta mitte üksi natuurtõde, vaid ka natuurloogikat. Tema kujudes on tegelaste päritolu ja pärilikkuse koorem kõige piinlikumalt ning peenemalt läbi töötatud. A. Jakobsoni töödes on see külg nõrk. Ta ei suudagi seda oma tegelaste suhtes, sest ta tunneb end kodus ainult „Vaeste-Patuste alevi“ tänavatel; elu väljaspool alevit on talle võõra riivil seisev raamat, millest ta on näinud küll köidet, paksust, mille sisusse aga vargsi on heidetud vahest mõni pilk.

A. Jakobson toonitab mitmel korral, et Lüünedede perekonnas valitseb degeneratsioon. Vana Lüüne heidab võllanälja. „Õeldakse ikka, et Jumal kah vahel pummelungisid pidavat. Ega tea, ehk oli ta siis, kui ta meid lõi, kah tugeva auru all.“ Tõeliselt ei paista vanade Lüünedede eneste juures silma erilisi degeneratsiooni tunnuseid. Need on harilikud hallid inimesed, töökad ja rühmajad, tööst tõntsiks jäänud vaimuga, kitsa huvide-piirkonnaga, tagasihoidlikud. Kõlblusprintsiiptide aset täidavad neil vanad püsijäänud traditsioonid, mille kallal teeb ümbruskond vapustustööd. Ei ole harjutud enese üle valitsema ega ennast taltsutama. Kui tulevad peale vihahood, siis lastakse neid piiramata valitseda. Raske on pidada neid viha-avalduksi degeneratsiooni tunnusteks, sest ka looduslapsed satuvad affektide täieliku mõju alla. Vana Andres näib tõssakam ja järeleandlikum. Tema nõrkuseks on alkohol, kuid sedagi hakkab ta ülemäära tarvitama saatuselõokide mõjul. Ema Katariina on palju iseseisvam. Kirjanik nimetab Andrest enne naitumist „poolidiootiliseks vanaks poisiks“, kuid Andres ei avalda oma elus mingit idiotismi tunnust. Kui jälgida tema vanaea mõttemõlgutusi elu ja politika üle, võib sealt leida teravat tähelepanu, järjekindlust, loogikat ja asjalikku otsustamist. Midagi iseäralikku ei paista silma ka ema Katariinas. Nende vanemate kohta teame võrratult vähe. Teame, et Andrese isa orjas ja orjas ja et Katariina isa rängasti peksis tüdart, kui see jäi raskejalgseks. See on ka kõik.

Kirjanik laseb Andres Lüünet tõendada, et nad mõlemad naisega pärinud rikutud vere, eriti sugulise taltsutamatuses suhtes: „Oleme närtsud, muud midagi. Ega käbi kannust kaugele kuku. Niisamuti see väike Liisigi . . . Kasvab kord suureks, ilusaks tüdrukuks, näeb poissi ja kohe — nagu vaha! Sühuke on juba meie saatus, ükskõik kas kanname pükse või seelikut, pea-asi, kui meie nimi aga Lüüne on. Mis sa teed — veri! Meie Lüüned oleme juba kord armastuseküsimumes nõrgad. Võta, keda tahad. Näe, minu ema oli lapsega tüdruk, mu pool-õed läksid uulitsale ja sina (Ridle) oled mu eide nõrkuse vili.“ Kuid vanade Lüünete suhtes ei saa teha etteheidet sugulise taltsutamatuses suhtes. Vanapoisil Andrese kohta ütleb kirjanik: „Neljakümne aasta pikkuse eluea kestel polnud tal veel kunagi tegemist ei naisega ega armastusega“, ja ometi elas ta alevikus, mille uulitsad aina lõhnasid prostitutsioonist. Kus on seal siis „veri“? Et ema Katariina sünnitas neiuna lapse, ei ütle kõlbluse kohta palju, kuna pärast lapse sündimist neiu piinlikult hoidus eemale poistest ja jagas hoope neile, kes julgesid ettevaatamatult ligineda. Mehel ega naisel ei olnud kõrvalhüppeid abielu-päevil. Kui siis kirjanik paneb vanul päevil ropendama ka vana Andrese, siis on see tõesti asjata. Seda saab seletada ainult kirjaniku enese „verega“.

Kui aga pöördume Lüünete laste juurde, siis saame tõesti degeneratsioonipildi. Aleksander Ridle, Lüüne võõraspoeg, on sadistlik tüüp. Tigiduse poolest kõnnib tema jälgedes Lüünete esimene laps Kristjan, kes hakkab pealegi varastama. Ka kõigil teistel lastel on igaühel oma puue. Kokku võttes peame nimetama perekonda debiilseks, elujõuetuks. Just niisugused bioloogiliselt elujõuetud, kes on haaratud teatavast alaväärtuslikkuse- ehk alamaloleku-tundest, avaldavad komplitseeritud affekte: äkilist viha, tunnete toorust, häbi puudumist, julmust ja egoismi. Instinktiivse alaväärtuslikkuse-tunde tagajärjel kujuneb enesemaksmapanemis-tung haiglaseks. Sellest jonnakus, trotslikkus, isemeelsus, mis seotud fantastiliste ettekujutustega oma suurusel, vägevusel, üleolekul. Kus võimalik, rõhutakse nõrgemaid, andutakse maailmaparandamis-plaanidele, mille juures ei ole mõõduandvad põhimõtted, vaid tung ennast näidata. Miks Aleksander Ridle ja Klaara Lüüne andusid kommunismile, on kergesti seletatav.

Ümbruskond, Vaeste-Patuste alev, on soodus igasuguste pahede sigimisele ja levimisele. Siin satub hädaohtu isegi vaimliselt terve inimene, kõnelemata psühhopaatilis-

test loomudest. Valitsevad ebavoorused on siin joomine, toorus ja roppus, prostitutsioon, üksteise vihkamine ja põlgamine. Koondavaks keskkohaks on kõrts. Vaimlised huvid puuduvad. Miljöö on soodus peaaesjalikult joomise ja sugulise kõlvatuse levimiseks, seda enam, et väikestes korterites elavad hunnikus noored vanadega. Laste kasvatamisest ei saa siin palju kõnelda. Vanematel ei ole aega. Lapsed elavad omaette elu. Neid kasvatab tänav. Kasvatuse-abinõudeks perekonnas on noomimine ja peks. Lapsed kasvavad juba noorelt vanematel üle pea.

Säärases õhkkonnas võib teiste pahede kõrval kergesti tekkida ka varastamine, kuigi alevi vanem põlv ei anna varastamises eeskuju. Vanem põlv elab ausast tööst. Seal ei ole vargaid ega varguse vastuvõtjaid.

Aga laste varastamist ei saa hinnata sellesama mõõdupuuga kui täiskasvanute varastamist. Lastel on varastamine rohkem eksimine ja ulakus kui ebavoorus ja kuritegu. Iga inimene on sündinud egoistiks. Lapse tunded, tahe, kogu elamine ja olemine on koondatud oma isiku ümber. Lapsele on see õige, mis tuleb temale heaks, ja pahe on see, mis tekitab norutunnet. Kõlblus ei ole lapsele sündimisega kaasa antud, vaid see on kasvatuse vili. Lapse tunded, võrreldes intellektuaalsete võimetega — otsustamise, mälestusvõime ja tähelepanuga — on kaugelt ülekaalus. Tahtejõud ei ole jõudnud välja areneda. Laps talitab tunde ja impulsi järele ja hakkab alles pärast teo kordasaatmist kaaluma, kas see oli hea või halb. Ja kui ta on mõnest keelatud talitusest saanud lõbu või kasu, tikub ta seda kergesti kordama. Hiljemini, kui kasvab arusaamine teo halbusest, on harjumus saanud teiseks loomuks. 12.—13-aastaselt lapsel ei ole omandusemõiste tarviliselt arenenud. See mõiste asub alles subjektiivsel alusel: tema oma ei tohi keegi puutada, teise oma peale on ka temal õigus. Ses eas hoiab last omanduse-õiguse vastu eksimast esmajoones vanemate autoriteet ja kindel järelevalve. Vaestepatuste alevis on üks kui teine nõrk.

Seal on lapsed, kelle jaoks ei ole vanemal aega. Kuidas peavad nad aja mööda saatma tegevuseta ja mänguasjadeta? Tehakse vallatusi ja otsitakse võimalusi meelelahutamiseks. Tihti minnakse omandama võõrast varandust mitte selle väärtuse, vaid erutuse pärast, mis käib kaasas asja võtmisega. Karjapoiste külaskäigud hernes ja õunapuudel on neile teataval määral sedasama, mis vanadele jahilkäimine: ei ole sedavõrt tähtis jahisaak kui erutused, mis ühenduses tema saavutamiselega.

Tõsiseks varastamise põhjuseks on kahtlemata maiustamistung. Harilikult hakatakse peale maiustuste näppamisega ja sammutakse siis edasi. Mänguasjade vargus edeneb eriti seal, kus ei suudeta laste aega viita ega nende fantaasiat elustada, nii et nad lihtsaist asjust ise suudaksid valmistada mänguasju. Muidugi saadab vargile tihti ka nälg. Psühhiaatrid tõendavad, et vargusehimu võib tekkida ka füsioloogilistel põhjustel — alatoitlusest, kui peaju ei saa tarvilisel määral verd, ja magamise puudusest — laps, kes magab liiga vähe, kaotab mõnikord otsustamisvõime oma tegude üle.

Millal Marta Lütne astus esimesed sammud varastamis- teel, ei ole romaanist näha. Kui varastamine tuleb avalikuks, on see juba arenenud ja kannab erilist ilmet. Marta ei varasta nälja ega maiustamise pärast. Ta ei igatse ka mänguasju, mis teistel on, temal mitte. Ta kogub niisuguseidki asju, mida ta iialgi ei vaja. Ta ei mõtle ka oma varastatud asju müüa. Tal on vargus kireks. Hooletult hoitud rahakott paneb ta südame rahutult põksuma. Ta kujutlusevõim hakkab kohe töötama, et välja arvata, mida kõike selle raha eest võiks saada. Varastamine on talle elamuseks, varastatud asjad panevad ta õnnelikku ärevusse. Lapse tundeid enda varastatud asjade juures kirjeldab A. Jakobson õnneliku sulega:

„Kui ta kõigi nende asjakestega kikkivarvul ukse poole ruttas ja selle vähe praokile lükkas, sarnanes ta õnneliku emaga, kes viib oma haige lapse valguse kätte. Ja nad olid talle tõesti armsad, need asjakased, sest ega ta olnudki ju neile vähem kui ema. Jumaluke, kui siledad-siledad on need pisukesed, külmad klaasikesed, mis muutuvad elavaks alles siis, kui ta neid oma pehmete emaarbastusest värisevate kätega paitab; kui kallid-kallid on talle need läikivad kahvlid, see hõbedase teraga nuga ja need kaks rätti, mille paitavatesse voltidesse tahaks jääda ta kas või päevaks, kas või nädalaks, kas või terveks aastaks.

Oi, need asjad, need kallid asjakased! Kas nad ka aimavad, kui palju on pidanud ta nägema nende pärast muret ja vaeva, hirmu ja ahastust? . . . Iga päev, iga tund tuleb ta siia, istub nende juurde, sillitab neid õrnalt-õrnalt, soojendab neid hingeõhuga ja mõtleb ikka üht ja sama rasket surmanipiinavat mõtet: — kuid muretseda neile veelgi lisa, kuidas saada neile ikka uusi ja uusi kaasiasi . . . Kui neid aga kord niipalju saab, et neid enam kuhugi mahutada pole, kui neid on täis juba kõik kohad, kõik nurgad ja sopid, siis kutsub ta siia oma sõbrad ja tuttavad, näitab neile oma suurt varandust ja ütleb: võtke, võtke! Võtke niipalju, kui süda iganes igatseb, võtke süle ja seljaga, aga — hoidke neid hästi! Ja siis imestavad kõik, et kust ometi see Marta kõik need ilusad asjakased on võtnud, et kust talle neid ometi kogunenud nii palju . . .“

Martal on ju ka lubatud teel saadud asju. Neid ei too ta teiste hulka, need ei valmista talle nii suurt rõõmu kui varastatud asjad. Mitte asjade väärtus, vaid varasta-

mine ise teeb tüdruku õnnelikuks. Ta ei varasta ka kodunt ega ümbruskonnast, vaid turult ja selle ümbruskonnast. Varastatud asjad panevad töötama ta fantaasia, unistama suurusest ja rikkusest, unistama sellest, kuidas ta saab ümbruskonna heategijaks. See on iseloonulik alaväärtuslikkuse tunnus; instinktiivne jõuetusetunne sunnib teda looma õhulosse oma suurusest ja vägevusest.

Et siin tegemist on bioloogiliselt alaväärtusliku lapsega, näeme sellest, et tas kordagi ei tõuse kahtlust, kas varastamine on halb. Ta teab, et vargus on keelatud, kuid see on puhtväline sund, lapse hinges ei leia see mingit vastukaja. Rahuliku südamega saadab alaväärtuslik laps kuritegusid korda, ilma et tunneks kahetsust. Laste parandusmaja direktor G. Major („Zur Psychologie der jugendlichen Kriminellen“) toob iseloomuliku näite säherduse lapse mõtteviisist.

Poiss on varastanud Wertheimi kaubamajast noa, sest teistel poistel on nuga, temal aga ei ole. Kui vargus tuleb avalikuks, seletab poiss: „Ka mina tahtsin saada nuga. Ema ei saa mulle anda nuga. Wertheimil on neid palju, ja sealt võtsin ma ühe. Ilus nuga; kas tahad näha? Maksi oma ei ole kaugeltki nii ilus.“

„Kuid see nuga on Wertheimi ja mitte sinu oma!“

„Wertheimil on neid küllalt.“

„Ta on nad ostnud, ja sina pead noa eest talle raha maksma.“

„Mul raha ei ole, ja Wertheim on rikas küllalt.“

„Kui aga kõik nii teevad, nagu sina, siis ei ole Wertheimil varsti enam ühtegi nuga.“

„Siis ta ostab uued.“

„Kui ta aga ühegi noa eest ei saa raha, siis jääb ta rahata ja ei saa uusi osta.“

„Teised maksavad, neil on raha.“

Psühhopaatilisele lapsele ei tähenda käskude ja keeldude tundmine midagi, sest parajal hetkel unustab ta need. Kui laps järelejätmata varastab, siis on kahtlus põhjendatud, kas laps on vaimliselt terve.

See rõõmuküllus, mis täidab tüdrukukese hinge varastatud asjade vaatlemisel, sunnib aga otsima pärilikkuse kõrval veel teisi põhjusi. Me leiame otsitava põhjuse pea üles. See on alateadvus. Noores eas on lapsel olnud mõnesuguseid sündmusi, elamusi, mis ise ununenud, mis aga on hingesse jätnud tugevad jäljed, mis ilma lapse teadmata määravad ta tegevuse suuna. Marta Lüüne varases nooruses olid tõesti pörutavad vapustused, mis olid ühenduses vargusega, nimelt vanema venna Kristjani majast välja ajamine ja surm. Kristjani kohta loeme:

„Ent aastad edenesid ja poisil süda aina kasvas. Juba kolmeteistkümne-aastasena valdas teda mingi tige-salalik soov teha kurja igatühele,

kes teda aga kuidagi pahandab. Ikka tihemaks ja tihemaks muutusid kaebused, mis rääkisid porgandite ja kapsaste üleskiskumisest, hernepeenarde segitallamisest jne. Aga aasta hiljemini pandi toime Lüüne majas esimene läbiotsimine, mis andis otse üllatavaid tagajärgi: kartulikoopast, mulla alt leiti igasugust pisemaväärtuselist kraami, mille võttis politseinik ühes. See oli varastatud."

Kui paar aastat kordus seesama lugu, tuli isa ja poja vahel äge kokkupõrge, mille tagajärjel isa poja majast välja ajas. Mõne nädala pärast toodi poiss surnult koju, — ta oli langenud kakluses. See sündmus mõjus põrutavalt vanematesse, niisamuti pidi ta mõjuma ka õdedesse-vendadesse. Kuid vaevalt mõistsid vennad ja õed Kristjanit niisama hukka kui vanemad. Vana Lüüne silmas oli vargus suur patt. Nooril alevielanikel võis olla vaevalt seda vaadet. Nooremad vennad ja õed vaatavad vanemate vendade peale salajase imetlemisega, ja poiste ulakused, mis ajavad vanemad meeleheitele, tekitavad kui kangelasteed noortes aukartust. Venna vargused, ta majast välja ajamine ja surm — kõik sulasid nooremate silmis kokku üheks suureks põrutavaks sündmuseks ja nende hinges tekkis tumm ning tume protest venna väljaajamise vastu. Ning kui Marta kasvas, sai varastamine temale haiglaseks eluliseks tarviduseks. Oma vargused peitis ta niisamuti kui vend Kristjangi liiva sisse.

Marta Lüüne mõisteti alaealiste parandusmajja. Seal juba seesugust hingeliselt haiget last ei parandata. Selline laps vajab nagu haige kunagi ravimist. Kuritegevuse-tee seisis lahti tema ees. Ainult varane surm päästis ta sellest.

„Vaeste-Patuste alevis“ ei etenda kool pea mingisugust osa. Nii vist see tõeliselt ongi. Alaväärtusliku olluse kasvatamine käib meie koolil üle jõu.

Marta Lüüne kuju pean õnnestunumaks A. Jakobson'i töödes.

Md.

Prof. Siegfried Talvik †.

Prof. dr. med. Siegfried Talvik lahkus surma läbi — neli päeva enne oma 51. sünnipäeva — 16. septembri õhtul. Temaga varises hauda mitmekülgsete huvidega silmapaistev õpetlane, teaduslik kirjanik-uuriija ning organisaator.

S. Talvik sündis 20. (8.) sept. 1878 Tartus, käsitöölise pojana. Õppis Hugo Treffner'i eragümnaasiumis; tegi 1900. a. eksternina küpsuse-eksami kroonu gümnaasiumis. Astus Tartu Ülikooli arstiteaduskonda. Hakkas Muuli

pidalitöbiste-haiglas leepra-uurimises teotsema 1902. aasta sügisel. Oli 1905—1907 assistendiks ülikooli psühhiaatriakliinikus. Lõpetas ülikoolis õppimise 1907. a. ja siirdus siis oma perekonnaga kui noor abielumees jaoskonna-artistiks Saaremaale Kihelkonda, kus ta juhatas ühtlasi ka Audaku alevi leeprahaiglat.

S. Talvik

Oma arstiameti kõrval pidas Talvik rahva seas hariduslikke kõnesid, mille tajajärjel Eesti Nooresoo-kasvatuse Seltsi osakond ellu kutsuti ja emakeelne algkool käima pandi.

Kui säärane tegevus rüütelkonna kõrvu ulatub, tehakse tema aineeline seisukord seega võimatuks, et kärbitakse tal seegi 200-rublaline toetus, mis ta jaoskonna-artistina seni oli saanud.

Ta on sunnitud mannermaale tagasi siirduma. A. 1910 teotseb ta vabalt praktiseeriva arstina Narvas, osa võttes ka seltskondlikust elust — „Võitlejas“ ja Narva Eesti Seltsis abiesimehena.

Siis asub ta Pärnu elama, esialgu katseviisil; kui ta siin aga varsti otsitavaks arstiks saab, jääb ta peatuma. Oma otsekohese töö kõrval algab siingi kaasatöötamine seltskondlikes koondisis.

Oma doktorieksami sooritab ta Tartus 1909—1911.

Maailmasõja lahtipuhkemisel tekib Talviku rahutus hinges tung tegevuse järele, mis haaraks, mis suudaks kustutada janu liikveloleku ja uute elamuste ahmitsusel. Koos sõbra dr. R. Villems'iga läheb ta Serbiasse, et arstina sõjategevusest osa võtta, töötades „Punases Ristis“.

Järgmisel, 1915. aastal on Talvik jälle Pärnus tegev, kuid ainult lühikest aega. Varsti tõttab ta Vene lõuna-lääne - väerinnale ülemaalise semstvoliidu teenistusse. A. 1916 korraldab ning juhatab ta Tartus „Põhja Abi“ (Severopomoštš'i) laatsaretti; 1917. aastast kuni Saksa okupatsiooni alguseni töötab aga Pärnus maakonna-arstina, olles ühtlasi Pärnu pataljoni arstiks ja malevakomitee juhatajaks. Eesti vabadussõjast võtab ta osa 6. rügemendi arstina.

*

Prof. Talvikut eriti kui kohtuarstiteadlast käsitleb dr. G. Rooks „Eesti Arsti“ 10. numbris, pakkudes huvitava ülevaate kadunu kui sellise tegevusest.

Aastate möödudes jääb Talvik peatuma Tartusse, asudes 1919. a. linna-arsti kohale. Siitpeale algab tal teaduslik töö ülikooli juures, alul eradotsendi kohustetäitjana arstiteaduse-ajaloo ja kohtuliku arstiteaduse alal.

Ülikooli töö toob palju värskust ja jõudu Talviku ellu, mis oli mitmesuguste elamuste ja vintsutuste läbi sõja-aegadel kaunis deprimeeritud.

Doctor medicinae astme saamiseks kaitseb ta 1921. aasta alul oma väitekirja „Die Lepra im Kreise Oesel“, mis heakskiitmisel vastu võetakse. Varsti selle järele kinnitatakse ta vormiliselt ülikooli kohtuarstiteaduse-instituudi juhatajaks, kuna ta seda tegelikult juba varemini oli. 1923. a. saab Talvik professori kohustetäitjaks ja 1926. a. korraliseks professoriks.

Õppevaheaegadel võtab Talvik ette reise välismaale. 1921. a. käib ta Helsingis ja Riias, 1922. a. mitmetes Saksamaa ja Austria ülikooli-linnades, kus tutvub sealsete „kohtumeditiiniliste instituutidega, nende juhatajatega ja

sisseseadetega, eriti nende teaduslike kollektsioonidega ja õppeabinõudega“. Ligemal suvel järgneb reis „in die Hochburg der gerichtlichen Medizin“ — Viini, et töötada seal suvesemestril. Prof. Haberda juhatusel läheb töö, mis on Talvikusse jätnud eriti sügavaid muljeid, nii et ta nimetab seda aega oma teaduslikuks sünniajaks. A. 1924 järele ulatuslikum retk arstiteadlaste-üliõpilastega. Külalastakse Riiat, Varssavit, Krakovit, Prahat, Viini ja Budapesti. 1926. a. jätkub töö Königsbergis, kus keeb laialatuslik tegevus; laialdane elav materjal. 1927. a. teeb Talvik veel pikema reisi Lääne-Euroopasse, ulatudes otsaga Pariisi. Igal pool sõlmib ta tutvusi kuulsate õpetlastega omal alal. Sellised sõidud andsid õhutust organiseerimistöödeks kodus, ja alaline kirjavahetus säilitas sidemeid ning hõlbustas läbikäimist ja teaduslike tööde vahetust. Ise laialdaselt tutvunud välismaa instituutidega, on ta nendes töötamist soovitanud ja võimaldanud ka oma õpilastele kaunis rohkel määral.

Prof. Talviku loengud leidsid alati rohkesti kuulajaid — ta luges hästi ning soravalt, ja ta oskas ka igavaid asju huvitavaks teha. Teoreetiliste loengute kõrval püüdis ta üliõpilasi juhtida ka praktilisele alale.

Viimasel ajal on T. välismaa eeskujul oma loenguis käsitelnud ka arstlikku seadusandlust ja arstlikku deontoloogiat (kohusteõpetust).

Õppetöö kõrval ei ole kadunu aga ka mitte vähe teotsenud praktilise kohtuarstina, kohtuarstliku nõuandjana ning eksperdina. Erilist allakriipsutamist väärib Talviku kui kohtuarstiteadlase tegevus arstliku ala seaduseandlikes küsimusis. See ala seisis tal eriti lähedal, ja siin on ilmunud tema sulest rida tähelepanevaid kirjatöid.

Meie uue kriminaalseadustiku väljatöötamisest on prof. S. Talvik koos dr. med. J. Luiga'ga tagajärjekalt osa võtnud, kuna mitmed nende arstiteaduslikult seisukohalt esitatud ettepanekud on seal vastuvõtmist leidnud.

Kongressidele ja arstipäevadele on Talvik pühendanud tähelepaneva osa oma ajast, mitte ainult kitsal kodumaal ja teistes Balti riikides, vaid ka Saksa- ja Prantsusmaal. Lyonis 1927. a. ärapeetud kongressil valiti Talvik aujuhatjaks.

Viimasel ajal, kus tema terviseline seisukord oli pahe-
nenud, töötas ta veel Tervishoiu Nõukogu kohtumeditsiini ja kohtukeemia komitee juhatajana, lahendades siingi nii mõndagi küsimust.

*

Talvik on nii mõnelgi juhul maininud: kord juhtinud keegi noor arst ühe poisikese, raamatukõitja-õpilase kliistripoti juurest koolipingile... See noor arst olnud Heinrich Koppel, praegune ülikooli professor, ja poisike — temale südamest tänulik Siegfried Talvik, prof. Koplil varakult hauda varisenud kolleeg.

Prof. Talviku surma puhul on teda nii mõnigi sõber — olgu kas haa äärel või ajakirjanduses — avalikult meelde tuletanud. Seda on teinud ka prof. Koppel, arst, kes oma noorema sõbra arenemiskäiku, pikki aastaid väldanud tööd ning püüdeid kahtlemata põhjalikumalt tunneb kui keegi teine.

Talviku suured teaduslikud võimed avaldunud juba varakult.

Muuli pidalitõbistemaja Tartu lähedal töötas 1891. aastast saadik. H. Koppel oli seal 1892. aastast alates juhatajaks. Muude arstimate hulgas katsutud seal haigete ravimiseks tarvitada prof. K. Dehio ettepanekul mõnelt poolt soojalt soovitatud gүнokardia-õli (oleum gynocardiae). Katsetamisel tulnud haiged pidada täpsa kontrolli all. Nendel toimetatud iga päev vere puna- ja valgeliblede lugemist. Seks ei ole dr. Koplil aega jätkunud. Ta kohanud aga Eesti Üliõpilaste Seltsis ärksa vaimuga üliõpilase Siegfried Talviku, kes kohe valmis olnud tähendatud tööle hakkama. Talvik tutvunud leeparavimise kohta käiva kirjandusega ja käinud kuus kuud pea iga päev Muulil. Lõpuks valmistanud ta oma vaatluste kohta nii hea ning asjaliku aruande, et prof. Dehio, kes olnud tol ajal „St. Petersb. med. Wochenschrift'i“ toimetaja, avaldanud selle lehes peartiklina.

1903. a. seadnud prof. Dehio ülikoolis üheks auhinna-aineks üles „Uurida lepra levimise teid ja põhjusi Saaremaal ja selgitada üksikute juhtude vahelisi sidemeid“. Ehk Talvik 5. semestri üliõpilasena arstiteadusest küll veel väga vähe võis teada, olnud tal ometi julgust küsimuse lahendamisele asuda. Peale kevadesemestri lõppu siirdunud ta Saaremaale ja alanud rändamist vallast valda, külast külla ja talust tallu. Õigel ajal esitanud ta arstiteaduskonnale oma käsikirja, mis hinnatud kuldaurahaga.

Pidalitõve uurimise jätkamiseks tegi Talvik 1906. a. suvel uue rännaku Saaremaale, ja kui ta aasta pärast oma õppimise ülikoolis lõpetas, asus ta Saaremaale Kihelkonnale, oma uurimis-piirkonna südamesse, jaoskonna-arstina elama. Siin Audaku alevikus oli 1904. a. sügisel talurahva-asjade komissari Julius Sander'i eestvõttel pidalitõbiste-haigemaja avatud. Ühtlasi olgu tähendatud, et selle

ettevõtte täideviimiseks võis olla oma osa Talvikulgi, kes seks oli oma esimese leprauurimis-retke puhul (1903. a.) ajakirjanduses äratusartikleid avaldanud.

Peapõhjuseks, mis Talvikut sinna avatles, oli uurimistöö jätkamine. Töötades ka pidalitõve-haigemaja arstina võis ta haigetega pidevasse ühendusse jääda. Sealjuures jätkas ta ka varemalt alatud külastusi haige juurest haige juurde. Ei ole lõunapoolsel Saaremaal vist küll ühtegi küla, ei talugi, kuhu Talvik oma rännakuil ei oleks puutunud.

Kui rüütelkond oma kitsarinnalisest politikasuunast kinni pidades kärpis jaoskonna-arsti sissetuleku-toetuse, oli Talvik sunnitud 1909. a. Saaremaalt lahkuma. Kuid kõigist raskustest hoolimata näeme teda seal ta ringreisudel 1910., 1911. ja 1913. a. Maailmasõda ja vabadusvõitlused viivad Talviku ajutiselt teistele teedele, 1919. ja 1920. a. on ta aga jälle oma uurimiskohal.

„Talvik jälgis suure hoolega lepratõve kohta ilmuvat kirjandust, kõiki probleeme, küsimusi ja kaalutlusi, mis seal avaldati. Oma materjali varal katsus ta nende kohta seisukohta võtta, oma tähendusi teiste omadega võrrelda, oma oletusi ikka uuesti kontrollida. Mitte ainult üksikute haigete, vaid ka haiguse käigu kohta tahtis ta järjest täpsamalt informeeritud olla.“ Talvikul on võimalik olnud 1903.—1920. aastani, s. o. kahe haiguspõlve vältusel, oma epidemioloogilisi vaatlusi teha. Vaatluskoht oli võimalikult soodus. Paari aastakümne vältusel kogus ta „vaatlusmaterjali, mille sarnast kellelgi teisel lepra-uurijal ei ole olnud ega ole“. „Vahepeal oli tal korda läinud paaril rahvusvahelisel leproloogidekongressil teiste maade eriteadlaste õpetusi kuulda ja isiklikel läbirääkimisel nende arvamistega tutvuda. Ise ta palju ei rääkinud; harilikult ta küsis ning kuulas ja võttis kõike kuuldu omaette järelekaalumisele.“

Kõik oma töö lõppsaavutised on Talvik kokkuvõetult avaldanud oma doktori-väitekirjas: „Die Lepra im Kreise Oesel. Eine epidemiologische Untersuchung nebst historischer Einleitung von Siegfried Talvik“.

„Töö ajaloolises osas ei ole Talvik mitte leppinud kirjandusest leiduvate ainetega, ta on nende algallikaid uurinud, selle juures mõndagi uut toonud. Meie maa pidalitõve ajaloo uurija ei saa minna Talviku tööst mööda. Epidemioloogilise uurimise seisukohalt vaadates peab tööd paremate sellelaadiliste kirjanduses ilmunud uurimistööde hulka lugema. Seal on seisukohta võetud küll kõikide pidalitõve epidemioloogias tõusetatud küsimuste kohta ja oma seisukohti on kirjutaja ikka täpsate vaatluste andmetega põh-

jendanud. Oma vaatluste täielikkuse ja nende vältuse poolt on töö, võib ütelda, ainuke samalaadiliste hulgas.“

Surma läbi lahkunud prof. S. Talviku elutööle hindavat ülevaadet tehes jõuab prof. H. Koppel järgmisele otsusele: „Temal on suured teened erialal, mille esindajaks ta oli Tartu Ülikoolis. Kui Talvik sai ülikooli kohtuarstiteaduse-instituudi juhatajaks, leidis ta seal eest peaaegu paljad ruumid, ainult kõige vajalikuma sisseseadega. Tema töö tagajärg on see, et instituut kuulub praegu oma sisseseade kui ka kogude poolest meie ülikooli paremate ja täielikumate asutiste hulka. Oma eriala kohta on Talvik kogu rea väärtuslikke teaduslikke töid avaldanud, kuid tema tähtsus kohtuarstiteaduse alal on siiski enam kohalik. Laiemasse teaduseilma püsima jääb tema nimi tähtsamate leepra-uurijate hulgas. Mis ta ette võttis, sellele andus ta täie hooga, kuid pikalt ei jaksanud tema rahutut vaimu paljud asjad kõita. Ikka ja ikka näeme teda uute ülesannete juurde asuvat, ainult leepra on see ala, millesse ta oli niivõrt süvenenud, et ei raatsinud sellest lahkuda. Oma kauakestva leepra-uurimise saavutised on ta oma väitekirjaks kokku võtnud, ja see töö kindlustab temale teaduseilmas jäädava koha.“

*

Prof. Talviku vähemaid „teaduslikke, populaarteaduslikke ja üldsisulisi“ kirjutisi käsitleb dr. med. H. Normann'i artikkel „Eesti Arsti“ 7. numbris 1929. Kronoloogilises järjekorras koostatud nimestik esitab neid 118, alates 1901. a. ja lõppedes „Eesti Arsti“ 1929. a. 10. numbris.

Peale selle on prof. Talviku sulest ilmunud rida lähemaid artikleid „Postimehes“, eriti Pärnu väljaandes, ja rohkesti teaduslikkude tööde referaate, retsensioone, protokollide väljavõtteid, nekrolooge, igasuguseid teateid ja kroonikasse puutuvaid märkmeid „Eesti Arstis“ 1922—1929, mil ta oli selle kuukirja toimetaja. Samalaadilisi kirjutisi ilmus tema sulest ka kuukirjas „Tervises“, eriti 1922.—1925. aastani, mil ta seda lehte toimetas.

Käsikirjas on prof. Talvik'ult järele jäänud teatavasti osa dr. Faehlmann'i kirjade tõlkeid, katkelisi ülestähendusi päevikutes ja vist ka reisunähtusi Serbia sõjapäevilt.

*

Dr. Normann juhib „Eesti Arsti“ 10. numbris tähelepanu ka prof. Talviku kui arstiteadlase-ajaloolase peale.

Eesti ülikooli avamisega algab arstiteaduse-ajaloo käsitlemises Tartu Ülikoolis uus ajajärk, kerkivad uuesti esile

meditsiinihiloostorilised huvid, nüüd aga mitte enam ühenduses farmakoloogiaga, nagu möödunud sajandi teisel poolel, vaid kohtuarstilise õppetooliga. See uus ajajärk siin on lahutamatu seotud prof. Siegfried Talviku nimega.

Talvik hakkas 1919. a. lugema „valitud peatükke arstiteaduse ajalooat“ ja on jätkanud ülesannetel ka hiljemini, kui arstiteaduse ajalugu võeti uude õppekavasse korraliku ainenana, oma meditsiinihiloostorilisi loenguid kuni maikuuni 1929, püüdes oma erksate ettekannetega kuulajates huvi äratada eriti kodumaa arstiteaduse mineviku vastu.

Meditsiinihiloostorilise kabineti avamine toimus 1925. aasta kevadel.

F. R. Faehlmann'i mälestuse jäädvustamise komitees oli prof. Talvik talle omase elavuse ja elevusega suurelt osalt kogu tegevuse hingeks ja õhutajaks.

Nüüd on see mitmekülgne tulinhingeline tegelane, soojasüdameline patrioot pea ootamata oma töö kõrguse asendilt lahkunud, lehe kombel surmariiki varisenud.

Üheks ilusaks jooneks prof. Talviku tegevuses ja püüdes oli teiste mälestust jäädvustada, — säiligu nüüd, kus ta meist lahkunud, tema endagi mälestus meie rinnas põlvest põlve.

K. E. Sõõt.

Kirjutises käsitletud kirjandus: „Eesti Arstis“ 1929. a. nr. 10: A. Määr: Jooni prof. dr. med. Talviku eluloost; A. Lüüs: Üksikuid jooni prof. Talviku nooremast east; G. Rooks: Prof. Siegfried Talvik kohtuarstiteadlasena; H. Koppel: Prof. S. Talvik Ieepraurijana; H. Norman: Prof. S. Talvik arstiteaduse-ajaloolasena ja Prof. dr. S. Talviku teaduslikke, populaarteaduslikke ja üldsisulisi töid; „Postimehe“ (1857—1907) ajaloos S. Talviku eluloolised märkmed; „Postimehes“ 20. IX 1928, nr. 256, kirjutis prof. Talviku sünnipäeva puhul; „Tervises“ 1929. a. nr. 10: Prof. Siegfried Talvik †; „Postimehes“ 1929. a. artiklid prof. Talviku surma puhul: 18. IX, nr. 253 ja 20. IX, nr. 255; vähemad kirjutised teistes lehtedes; prof. S. Talviku käsikirjades leiduvad autobiograafilised märkmed.

K. E. S.

Risti kihelkonna rootslased.

Sajandite järele oleme Rootsi maa, rahva ja kultuuriga kokku puutunud otseselt ning ühtlasi õigegi pinevalt. Kogu Eestis on tekkinud suur ind ja sümpaatia kõige vastu, mis on ühenduses selle kultuurilise põhjamaaga. Ent see suur rootsi, pigemini Rootsi, ind on jätnud kahe silma vahele need rootsi hõimud, kes elavad väljaspool emamaad meie rannikul ja saaril.♥ See Ruhnu, Vormsi, Hiiu, Noarootsi, Osmussaare, Naissaare, Pakri saarte ja

Risti „aibofolke“ — saarerahvas on kaunis tundmatu eesti teaduseilmale kui ka kogu haritud seltskonnale. Mitmete kultuurseikade pärast on meil ometi just erilisi põhjusi lähemaks süvenemiseks aibofolkesse, sest rootslaste mõju naaberkihelkondade eestlasisse ja osalt ka kogu eesti rahvasse on olnud suurem, kui seda vahest arvatakse. Rootsi mõju ilmestub eesti keeles, rahvakunstis, arhitektuuris, muusikas ja muil rahvuslikel aladel. Eesti rootslased on vahendanud skandinaavia kultuuri Eestisse ja võimalikult ka vastupidi: viinud meid Skandinaaviasse. Nii peaks eesti-rootsi vana kultuuri talletamine olema meiegi hool ning ülesanne. Eriti vajaliseks on see ülesanne muutunud just käesolevail aastakümneil, kus mitmes kohas on rootsi element hakanud hääbuma. Hiiumaa on endisest valdavaist rootsi asundusist säilinud vaid umbes poolteist tosinat tudikest, kes veel kuidagi oskavad esiisade keelt, ja Ristilgi läheb eestistus õige kiirel käigul edasi.

Tänu Eesti Rahvaluule Arhiivile oli allakirjutanul käesoleva aasta suvel võimalus veeta paar nädalat Risti rootsi küllis. Otsekohese ülesande — rahvaluule korjamise — kõrval säästus aega muikski tähelepanekuiks, millest siinkohal esitatakse mõningad tõsiasjad.

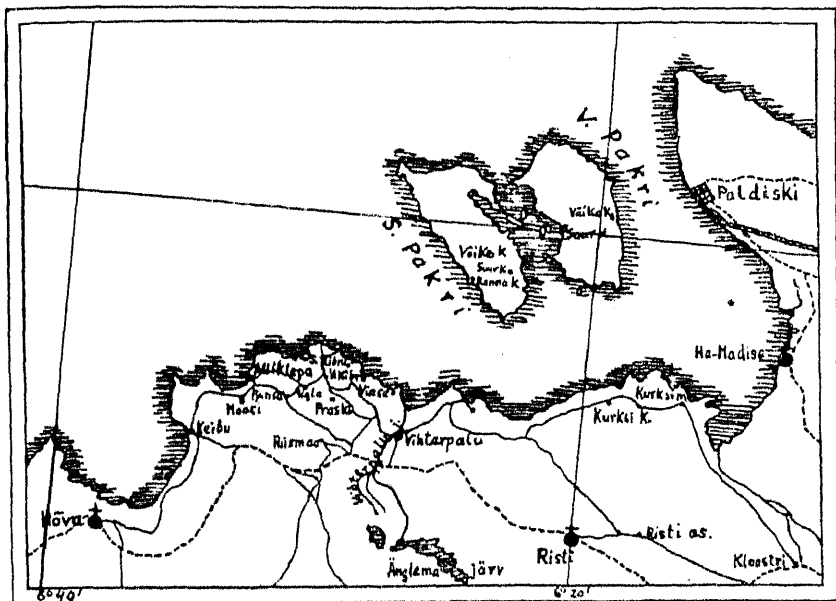
Ei ole teada, millal just ja kust kohalt on rootslased Risti rannikule tulnud. Rahva suust saadud saaga järgi siirdunud esivanemad siia Rootsist Upsala lähedusest. Neid sunnitud siia asumisele samuti, nagu Vene ajal saadeti inimesi Siberisse. Keeleliselt taas seisavad Risti rootslased, nagu kogu aibofolke, lähimal soome Uuemaa rootslasile. Silmatorkav on ristlaste muist mandri rootslasist erinev pikem kasv ja heledam nahavärv.

Praegu asuvad rootslased kahes teineteisest eraldatud rühmas: Kloostri vallas Kurksis (Korkis) ja Vihterpalu (Vipall) vallas samanimelisest asundusest põhja pool Vinse (Nese, Neseby, Nesbiggja), Kibru (Kivra, Kiverby), Praski (Braskby), Alliklepa (Apleka, Aplekby), Ugla (Ogla, Ogelby), Moose (Mose) ja Keibu (Keibo) külas ning mõnes nende külade läheduses olevas üksiktalus.

Vanemal ajal olid Risti rootsi asulad palju laialdasemad nii lõuna-, lääne- kui idasuunas. 1694. aasta kirikuvisitatsiooni protokollist on näha, et tollal peetud Nõval jumalateenistust ka rootsi keeles, ja ega olegi palju aega sellest — umbes 100 aastat tagasi —, kui Kiritsal suri viimane rootsi keele kõneleja vanaeit. Rootslasi elas Ristist ida poolgi: Harju-Madises Leetses ja Keilas Kirsalus.

(Russwurm, Eibofolke I). Suure katku ajal surid mitmed rootsi külad lagedaks ja hiljemini asus sisse uusi eesti asunikke. Katku läbi on eestistunud ka mõningad Noa-rootsi ja Lääne-Nigula külad. Olgu siinkohal veel mainitud, et hilisemal ajal hävitasid mõisnikud rootsi küli ja talusid. Alles paar inimpõlve tagasi lõhuti suur Tamseküla (Tammes) ning liideti Vihterpalu mõisaga.

0 1 2 3 4 5

Risti rootsi asulad.

Vahest enne kõike puhtgeograafilisil põhjusil on Risti ranniku rootslased suutnud nii kaua vastu pidada täielikule eestistumisele, sest praegused rootsi külad on kaugel eesti kultuurikeskustest — lähimasse raudteejaamagi on oma mitukümmend kilomeetrit — ja naabruses olevad eesti külad on metsade kaudu rannast lahutatud. Teiseks on rootslaste elukutse — peale põllunduse hoolsasti harastatav kalastus ja meresõidud — teissugune kui sisemaa eestlaste oma, ja lõpuks on mainitav veel rootsi töu üldine omadus osata säilida võõra rahva hulgas, mida ilmekalt osutab üksildane praegu Ukrainast emamaale tagasi läinud Gammalsvensky asundus.

Parimini on rootsi element säilinud Kurksi külas ja

sellega ühenduses olevas asunduses. Kurksi on ka suurim Risti rootsi asula ja eestlasist õieti hästi isoleeritud. Praegugi jätab ta rootsi küla mulje nii keelelt kui iseloomult. Küla ja asunduse 45-st „suitsust“ on 17-s rootsi keel kodukeeleks, ehk küll sealgi lapsest vanani kõik oskavad ka eesti keelt. 13-s suitsus üldse ei osata rootsi keelt ja ülejäänud 15-s mõistab kas kogu pere või osa liikmeid rootsi keelt, kuid koduses elus tarvitatakse ometi eesti keelt. Kui võtta arvesse elanikkude rahvuselist päritolu, siis vähemalt 75% on rootsi algupära. Möödunud sajandi keskel, C. Russwurm'i ajal, oli Kurksi alles aidurootsi küla. Et eestlased on hilistulnukad, osutab seegi asjaolu, et nende seas on vähe põliste talude omanikke. Paar põlve tagasi olnud eesti keele oskus kaunis puudulik ning paljud naised pole seda üldse mõistnud. Nüüdki ei saa mitmed 60—70-aastased eided eesti keelt täiesti soravalt kõnelda ja hästi kõnelejaistki saab kohe aru, et nende eesti keel ei tule sündinud eestlase suust. Viimane väide maksab ka noorte kohta. Mööda minnes olgu öeldud, et kogu Risti rannikul on sügenud omapärane tugeva rootsi värvinguga eesti murre. See on omane ka neile, kes praegu sugugi ei oska rootsi keelt. Paarile korrale seda murret kuulates oli allakirjutanu veendunud, et on tegemist eesti keelt halvasti oskava rootslasega, ja alles asjaomaselt järele pärides tuli ilmsiks kõneteldu eesti päritolu.

Vihterpalu valla külist on kõige rootsipärasemad Kibru ja Alliklepa, aga ka neis on eesti keel ülekaalus. Kibru Rehe väga arenenud taluperenaine Ano Engblom on vahest viimane siitnurga teadlik rootsi rahvuslane. Ano oli ühtlasi allakirjutanu parim vanavara-objekt. Alliklepal taas näis Pärtli pere olevat kõige vähem eestistunud. Huvitav oli tähele panna, et mõlemas mainitud talus (ja ka paaris muus peres) oskasid väikesed lapsed rootsi keelt eesti keelest tunduvalt paremini. Muis külis on ümberrahvastus õige tugev. Moose ja Uga külas on veelgi üksikuid meelelt ja keelelt puhtrootsi perekondi, ent teisis külis tuleb rootsi elementi sõna tõsisel mõttes „üles otsida“. Suures Vinse külas tarvitab vaid kaks peret rootsi keelt kõnekeelena eesti keele kõrval. Praskis on rootsi keele oskus veelgi vähem ning Keibus täiesti hääbunud, kui jätta arvesse võtmata mõningad vanakesed, kes seda noores põlves on ikkagi osanud. Kuivõrt taandunud elab rootsi keel mõnes kohas, näitab kujukalt seegi tõsiasi, et paar Akadeemilise Emakeele Seltsi stipendiaati on eesti keelt

uurides murdeobjektidena tarvitanud päritolult ning keelelt puhtrootslasi, nagu kõnelesid asjaomased isikud Alliklepa ja Kibru külas. Cyrillus Kreek, kes paarkümmend aastat tagasi rahvaviise korjas, väidab oma aruandes, et Alliklepal on rootsi keel täiesti välja surnud, ainult üks eideke oskavat seda.

Juba Russwurm'i ajal oli Vihterpalu rootsi külis eestlasi, kuid suhted olid siis vastupidised: rootsi keel oli rannikul läbikäimis-keeleks. Eestistumine algas umbes 50 aastat tagasi; selle põhjuseks olid elavam kokkupuutumine eestlastega ja sega-abiellud, kõige rohkem aga hariduseolud.

Vanemal ajal olnud rootslased õige ühtehoidlikud. Juba väliseltki eraldunud eesti naabreist spetsiaalse rahvusrõivastusega. Seda Risti rootsi rahvarõivast võib näha nüüdki mõnede vanemate naisterahvaste seljas. Peajoonis läheb see ühte Pakri saarte rõivastega. Harilikult kantakse seljas musta, kuuma leivaga volditud seelikut — *svart imerk*. Eesti rõivaste mõjul kantud vahel ka pikatriibulist seelikut. *Svart imerk'*ale aetakse alla äärde punane või sinine *ai*. Pihikut katavad lillornamendiga kaunistatud käised *iverdeil* ~ *ivärdäil*. Käiste värvirikkad mustrid on väga sarnased põhja-eesti mustritega. Kaelas on punasepõhjaline poerätt. Selle otsad ulatuvad vööni — *lind*. Ilustisena kantakse preesi — *breske*, rublatükke — *robelticker* ja pärleid — *krällar*. Peas on värviline müts — *miss*. Rõivaste juurde kuulub veel poest ostetud kirev põll. Pulma ajal olnud naiste rõivad palju toredamad ja eredamate kaunististega. Peas kantud siis *miss'*a asemel valgest kalingorist *lu'd*. Pruudi peakatteks oli kõrge litri-tega ja pärlitega ehitud *seppel*. Kogu küla või vahel paari küla kohta oli üks ainus *seppel*. Tarvidust mööda rändas see talust tallu. Eksinud tüdrukud seda pähe ei saanud. Omapärane oli pruudi kõrge kurrutatud krae.

Meeste rahvusrõivas on ammu kadunud.

Eelkirjeldatud naisterõivast sai allakirjutanu näha Alliklepa külas pulmas, kuna pulmis on üldse säilinud enam vanu tabu ja rootsi omapärasust.

Spetsiaalseist rootsi kombeist tuleb kõige enam esile laste respekt vanemate vastu. Üldine on oma lihalikkude vanemate teietamine, millest peavad kinni ka paljud keelelt eestistunud perekonnad. Muidu aga ei leia suurt vahet rootslaste ja eestlaste vahel. Ühised elamistingimused ja haridusolud on teinud ka mõlema rahva ilmavaated ja harjumused enam-vähem ühesuguseks.

Ei saa jätta nimetamata rootslaste suurt võõrastevastuvõtlikkust. Rootsi peres ei loobuta õomaja andmast, ja selle eest tasu pakkudes saad sageli vastuse: „Meie oleme vanu rootslasi, ei meie võta teekäijalt raha.“ Allakirjutanu vanavara korjates tuli vahel kogu talu kokku demonstreerima mänge ja tantse. Eriti lahke vastuvõtte saab siis osaks, kui kõnetled pererahvast „vanas rootsi keeles“.

Varemalt oli rootslasil paar korda aastas Risti kirikus omakeelne jumalateenistus. Pastor v. Mickwitz'i surmaga kadus rootsi keel kirikust ja selle tagajärjel ka koolist. Rootsi lapsil oli ka erileer. Selleks pidi kool andma vajalisi teadmusi, s. o. usuõpetust, rootsi keeles. Eesti leeriga kadus see vajadus ja uus pastor tegi koguni sunduslikuks, et rootsi lapsed õppigu ainult eesti keeles — ja enamgi: kõnelgu omavahelgi eesti keelt. Seda pastori korraldust olnud eriti agar täitma koolmeister Treumann Kloostri vallas, kes vitsahirmul ja näljutades karistanud vahetundidel emakeelt kõnelnud rootsi lapsi. Rootsi keele kadumisega koolist ja kirikust käis käsikäes rootsi kirja-keele — högsvenska oskuse langus, mis asjaolu omakord võõrutas rahva rootsikeelsete raamatute lugemisest resp. rootsi hariduse omandamisest ning lõi suure eelduse eestitumiseks. Vanemate inimeste hulgas osatakse högsvenska't kaunis hästi, kuna keskpõlv ei saa sellest palju jagu. Omavahel kõneldav murre on kirjakeelest õige lahkuminev, vahest veel enam kui setu keel eesti kirjakeelest. Noorpõlv aga saab jälle aru kirjakeelest, sest Eesti iseseisvuse ajal on Vihterpalus rootsi keel uuesti pääsenud õppekeeleks ja Kurksis hakkas omakeelne kool era-algatusel töötama juba aastakümmend varemalt, 1908. a., ja erakoolina on ta püsinud senini. Vihterpalus on muide kooliõpetaja Aleksander Samberg suutnud rootsi hariduse kasuks väga palju teha. Praegu on Kurksis högsvenska tundmine parem kui Vihterpalus; omal ajal aga olnud asi just vastupidi: Vihterpalu mehed olnud kangemaid merimehi ja Rootsi ning Soome tehtud sõitudel toodud peale muu kaasa ka rootsikeelset kirjandust.

Viimasel ajal ikka tõhusamaks minev aibofolke rahvuslik ärkamine ei näi Ristil küllaldast vastukaja leidvat. Ei ole vähe neid rootsi perekondi, kus häbenetakse kõnelda oma keelt ja üks-tükk just sellepärast, et „see on niisugune kolga rootsi keel, millega ei saa kuhugi minna“. Häbi on kõnelda vahest sellegi pärast, et eestlased pilkavad. Rannas valitseb üldine arvamine, et kui rootsi keelt kõneldakse, siis hakkab vihma sadama. Kus mõni perekonnaliige või

teenijad on eestlased, seal viisakuse pärast väistutakse eesti keele heaks.

Kuigi päris eestistumis-ajajärk on alanud alles möödunud sajandi teisel poolel, on eesti mõju siiski vareminki olnud tunduvalt suur. Rannarootslaste suhtes on eestlane saanud olla suurrahvas ja rootslane on pidanud olema väikerahvas. Otsustades mõningate häälikumuutuste järgi on eesti laensõnu ohrasti siirdunud rootsi keelde juba kaugemas minevikuski. Uuemal ajal on see siirdumine üha kasvanud, nii et nooremate keel on aina segatud eesti sõnade ning lausetega. Suur eesti mõju tundub ka häälduses ja lauseehituses.

Vihterpalu rootslasi rahvarõivais.
Keskul pruut seplis.

Folkloristile on Risti rootsi rannik töötatud maaks juba sellepärast, et siin on mitmete Harjumaal ja mujalgi Põhja-Eestis tuntud rootsi algupäraga rahvaluuleliste terminite, mõistete ja variatsioonide lähtepunkt. See on töotuslikum kui teised Eesti rootsi alad, sest rootslased ise on talletanud siit minimaalselt vähe materjali. Kogu Risti kihelkond on üks vanavararikkamaid. Nii eestlased kui rootslased peavad kinni vanadest tabadest ja n. n. ebausust. Täkati elab siin vana regivärsski vanade mängude ja tantsudega. Ilmasõda on küll palju muutnud, kuid sellest hoolimata on vanaaja ilmavaated kõigutamatud tõekspidemed — ja eriti just rootslaste hulgas. Iseäranis palju vanu kombeid seisab ühenduses kalastuse ja karjandusega.

Rootslased ei ole säilitanud üksi eneste rahvuslikku vanavara, vaid — ime küll — ka eesti oma, ja vahest paremini kui kohalikud eestlased ise. Kurksi külas vanade pulmakõmmete jälgimise puhul öeldi teatavat õige pikki ja huvitavaid pulmalaule. Kui neid erilise pinevusega oli oodatud, tabas ootajat viimaks mitmekordne üllatus, kui eidekesed hakkasid võidu kaasitama ehtsaid eesti kaasitusi. Ka teati ohtrasti muidki eestikeelseid regivärsse ja mänge. Eesti mardri- ja kadrilaule tarvitatakse praegugi säilinud sandijooksmis-kombega. Selle eest on rootsi laulud unustatud, peale mõnekümne katkendi ja lühema laulu. Sama lugu on loitsudega. Rootsikeelsetes lauludes tuleb muide ette huvitav nähtus; rootsikeelse teksti vahele on äkki põimitud eestikeelne episood või üksikuid eestikeelseid fraase. Nii näiteks lauldakse soome magister Elsa Enäjärve uuriitud haruldast eesti laulu:

Eest tantsib iltu,
Taga tantsib tiitu...

rannikul hästi tuntud rootsikeelse mängu *simåna sälle* lõpposas. Järgnevas ilmsesti eestlasilt laenatud võitegemisloitsus on üks raskesti tõlgitav värss jätudki eestikeelseks:

Hop, hop, smöre / kokku, kokku, või,
Missa mässa männa ümber / id.
Hiskapen vill ita hå / Pere tahab süita saada.

Niisugune eesti lausete sekkahaitmine esineb Noarootsiski:

Brollap ut å brollap in, / Pulm välja ja pulm sisse,
Brollap alla Guds dagar / Pulm kõik jumala päevad,
Saame tütre, joome jälle / id.

Rootsikeelsete laulude suhtes olgu veel mainitud, et mitmed on tuntud ka eesti laulu repertuaaris. Võib arvata, et need laulud on eesti keelest tõlgitud.

Rootsi vanasõna ja mõistatis on täiesti ununenud. Ei teata enam nende murdeomast nimegi. Kõige paremini on säilinud vana usk. Selles võib kohata mitmeid vanu spetsiaalseid germaani motiive, mis eestlasile on tundmatud või üsna haruldased.

Eesti mõju on tunginud ka vanavaralisse terminoloogiasse. Eestikeelsed tõlgitavad nimetused on asendanud endised omapärased, nagu *heimgar* 'kodukäija' (= *heim* 'kodu' + *gar* 'käija'), *eild(s)risk* ~ *däld(s)risk* 'kratt', kohalikus eesti murdes 'tulehaga' (= *eild* 'tuli' + *risk* 'haga') jne. Muis eesti-rootsi murdeis esitatud mõisteid tähistavad *återkomar*, *åtorkomar* (= tagasitulija) resp. *skratt*, *skrätt*, *sper*. Roots-

lasilt eestlasile antud vastumõjustus ei ole vahest palju vähem, ent viiks liiga pikale hakata seda harutlema käesolevas ülevaates, kuna on veel lahendamata igasugused keelelised, rahvaluulelised ja paljud muud kultuurilised kokkupuuted nende kahe rahva vahel. Need kokkupuuted lahenduvad ehk alles siis, kui Risti rootsi asundus on täiesti kokku kuivanud, sest ümberrahvustus läheb edasi õige hoogsalt, liiatigi nüüd, kus eestlane on saanud riigirahvaks ja eesti keel ametlikuks keeleks.

Lõpuks olgu nimetatud, et Eesti Rahvaluule Arhiivi on sügenud eesti ja Eesti muulaste vanavarakogude juurde ka eesti-rootsi osakond, milles leidub mõnisada lehekülge Noarootsi, Hiiu ja Risti rootslaste vaimutooteid. Selle loomise eeldajaks oli meie rahvuslike teaduste arenemine ja teaduslik täpsus. Eesti Rahvaluule Arhiiv loodab eesti-rootslasiga kokkupuutuvailt asjahuviliselt lahet kaastööd saada igasuguste vanavaraliste teadete näol, mis palutakse adresseerida Tartu, Aia t. 42.

Paul Ariste.

Kirjanduslik ülevaade.

Tuules ja tormis. Kogulaulusid ja ballaada. Kirjutanud V. Ridala. Noor-Eesti kirjastus Tartu, 1927. 172 lk.

Villem Ridala esines oma esikkogudes — „Villem Grünthali laulud“ ja „Kauged rannad“ — peamiselt looduslüürikuna, kusjuures ta luule ainekohaks oli Eesti saarte kolmik — Muhu, Saare- ja Hiiumaa.

Taandunud vahepeal täiesti eepikavalda, on pakkunud V. Ridala 1927. a. lõpul, kolmeteistkümne aasta tagant, lisaks endistele teostele uue luuletistekogu „Tuules ja tormis“, milles on lüürlised meeolud segatud eepilise ainekohaga.

Luule piirkonnaks jääb siingi Ridala kodusaares, välja arvatud mõni üksik laul, mis seotud kohanimedega Suurmaal, nagu: Tartu, Emajõgi, Neeruti, Tallinna, Risti, Haapsalu j. t.

Õigupärast võiks nimetada kõne all olevat luuletistekogu mälestisteraamatuks, milles V. Ridala kõneleb oma varasemast lapsepõlvest Muhus, koolipoisi-east Kuresaares ja ringkäikudest selle lähemas ümbruses; milles ta teeb mõningaid autobiograafilisi märkmeid enesest ja näitab oma esivanemate asukohta Pöidel; milles fikseerib matkamismuljeid Saaremaa erikohtadest, reisimeeolusid Eesti mandrilt, isiklike läbielamisi maailmasõja, esimese ja teise Vene revolutsiooni, okupatsiooni ja Eesti vabadussõja päevilt; lisaks kõigele veel siit-sealt nipet-näpet, mis kuidagi ühenduses autori isikuga.

Seejuures on jäänud V. Ridala endiselt objektiivseks kujutajaks, kuigi vähemal määral kui esikkogudes.

Luulemeetodilt püsib V. Ridala endisena, loendades lõpmatuseni asju ja asjakesi, fakte ja faktikesi, mis säilinud mälestuses; ta

püüab kirjeldada, kus vähegi võimalik, ja kui jutustab, siis ikka kirjelduste najal; pildid ja sündmused liiguvad lugeja silmade eest kinclindina mööda, pakkudes ainet, mis ergutavad peamiselt nägemisorganeid. Õnneks on kirjeldav külg V. Ridala tugevam kui jutustav, sellepärast ei ole kahetseda ses suhtes midagi.

Kahetseda tuleks küll aga seda, et V. Ridala ei näi suutvat sisendada oma kirjeldustesse hinge, ta võimuses ei näi olevat lisendada neisse tundmusi, asetada neisse tõelikke elamusid. Suur osa ta luuletistest tundub lugejale külmadena, monotoonsetena, passiivset, mõistuslikku rahu suggereerivatena. „Tuult ja tormi“, nagu ennustab viimase värsiraamatu pealkiri, otsime ta luuletistest asjata; kui neist leiame midagi luulelis-elamuslikku, siis on need Ridala lapsea vaiksed hingevärinad kesk omapärast, merest piiratud Muhu maastikku, sumpunud udus või loojuva päikese kullas, värviliste kevadelilled virenduses, ema ja mängukaaslaste ringis, vahest ka lauliku enese mina-karpi peidetud tummad läbielamised mõne loodusenähtuse segamatul vaatlemisel või mõne kriitilisema elumomendi sooritamisel; „tuult ja tormi“ pole igatahes kuskil katsutudki väljendada; võib ka olla, et on katsutud, aga siis kindlasti ei ole suudetud.

Lähemalt vaadeldes V. Ridala luuletistekogu „Tuules ja tormis“ võime kõige pealt jaotada selles esinevad luuletised lüüri- listeks ja eepilisteks. Esimeste (s. o. lüüri- liste) hulka tuleb arvata 33 laulu 1833 reaga, teiste (s. o. eepiliste) hulka 10 laulu 1349 reaga; seega on ülekaal lüüri- lal.

Luuletised on V. Ridala enese poolt grupeeritud 7 tsükklisse. Välja arvatud IV ja VI tsükkel, sisaldavad teised tsüklid kõik enamikus lüüri- listi luuletisi. Eespool juba puudutasin luuletiste sisulisi üksikasju, seepärast ei tarvitse neid siinkohal enam korrata.

Asudes lähemalt vaatlema lüüri- listi luuletisi võib kohe konsta- teerida, et nende hulgas on elamuslikult paremad need, mis kuju- tavad lauliku lapse- ja poisikese-iga (luuletistekogu I—II tsükkel). Neis kisub kaasa ja loob lüüri- listi ilutsemisi mõnigi laul, kui see pole liiga venitatud ega korrutatud. Nende luuletiste hulgas on koguni mõningaid, mis mõjuvad meeleolult rohkem kui ta luuletised „Villem Grünthali laules“ ja „Kaugeis rannus“.

Hell ja noorusvärske on luuletis „Palu mets ja Pauna küün“, samuti armsad on luuletised „Põllu veerul“ ja „Kaks pihla I ja II“ (I tsüklist):

Õitsis võilill kraavi kaldas,¹⁾

Lõhnas muru, kevadmuld.

Paistis mõis, allee, puud, valdas,

Rehte kaks kesk päeva tuld,

Need mind valendades hüüdsid

Kauget igatsust mus stüitsid.

Lõoke lõõris kõrges sines,

Pilve all, mu pää pääl,

Värisedes õhu vines,

Selge nii kui lapse hääl,

Keset päeva selgust valged,

Rõõmu täis kui lapse palged.

(„Palu mets ja Pauna küün“, lk. 10.)

Lapse süda hele, väike,

Vaba nagu linnu lend,

Selles meres kuldne päike,

Mina väike, väike vend.

Laul nii hell kui taeva värav

Helgib kõrgel üleval,

Maailm ümber kuldne, särav,

Rõõm nii suur on üll ja all.

(„Põllu veerul“, lk. 13.)

¹⁾ Kõikjal tsitaatides autori kirjaviisi muutmata.

On õhtu; päev läeb looja,
Läeb looja pihlakasse.
Ta punab, õhkub sooja,
Ta läik on verev, vase.

Ei võinud käsitada
Veel lapse aru väike,
Kuis lõpetada rada
Võis pihla punav päike.
„Läks pihla otsa looja,“
Jäi mõte mõlgutlema,
„Kuld ratas, õhtu tooja,“

Päev vastu hoidjat, ema.

— — — — —

Jäi purpur tera silma,
Kuld õhtu lapse meele,
Lõi ime väikse ilma;
Ja kustus valgus veele.

Kaks pihla rannal laotus,
Rand teispoole põldu, kallet,
Pihl eaks meele vaotus
Kesk puna, kõlda, hallet.

(„Kaks pihla I“, lk. 14—15.)

Õudutaotlev ja süinge, kuid kahtlemata vastavat meeleolu loov on „Paagis lüüakse kella“ (I tsüklist):

Aurus on kaugused, mustavad mandrid ja välkuvad väinad,
Rannad ja valgmad nii vaad, hallavad taevad jä määd.
Kõige pääl umbsena raskub hahtav sumpunud sõone,
Kõik teeb hallikaks: aur, udu, suitsev ja paks,
Väin uhub külma ja rauguse küllastud rõskuse hingust,
Kõigel on umbsuse rõhk, solgivee sarnane õhk. (Lk. 20.)

H. Visnapuu „Sireli“ taoliselt häälitsev, juba kõlalisele mõjuv on lastelaul „Pajupill“ (II tsüklist):

Tirelill, tirelill, pajupill!
Metsas õitseb punalill.
Punalill, punalill, sinilill!
Kurdab, nuutsub pajupill.
Tirelill, tirelill, punalill!
Metsas puhkeb pajuurb.

Pajuurb, pajuurb, süda kurb!
Miks nii nutab pajupill?
Tirelill, tirelill, sinilill!
Metsas õitseb näsiniin.
Näsiniin, näsiniin, valu, piin!
Kaebab, halab pajupill. (Lk. 25.)

Ei ole sugugi halb ka rahvalaululine „Marjul“ (II tsüklist):

Heliseb ilusa ilma,
Kumiseb see kõrbi kauge,
Hüüab hiisi alla nõmme,
Kaugeella laasi laia,
Heletab punapedakas.

Hüüab hiisi, huilajeleb,
Laulab laasi, vastab kostab,
Hüüab vasta huilahusta,
Marjalapse laulukesta,
Kurku kahupää kumedad. (Lk. 37.)

Selles luuletises on Ridala jälle oma poemi „Merineitsit“ luulekeele vees ja talitab siin harjunult ja koduselt.

Hoogus, ürgjõuline ja kujutuselt mõjuv on ka „Kettaviskajad“, (II tsüklist), olgugi et selles on luuletehnilisi puisusi ja komistusi, lihtlaseid ja külapoisilikult otseseid väljendusi, aga see sobib kuidagi kujuteldava miljööga. Näit.:

Vilkusid vemblad otsekui vardad,
Maanteed rabasid pundunud käed.
„Viruta, Reiu, mis kuramust kardad,
Kuhu see ketas läeb, küllap sa näedi!“
Tuld lõi kriisates noormehe hammas,
Vibutes kaigast, mis hundas kui tuul.
Kõlks käis kettale pihta sääl samas,
Lendis ta õhus kui suurtüki kuul. (Lk. 39—40.)

Millegi pärast pikaks venitatud, kuid meloodiliselt-nukralt mõjuv on „Kirikuaia all“ (II tsüklist):

On lage kirikaia all,
Sääl männik suur ja tumm,
Ta taga kauge, kõrge vall,
Pää kohal sinikumm.
Sääl laulab tasa väike lind,
Kuis kurtmist täis on lapse rind.

Lind vidisteleb okste sees
Kesk haljast latva kõrge puu.
Kõrb sügav laiub silme ees
Ja metsa parras ääretu.
Laul on nii vaikne, kaeblik, pikk
Kui metsa kaugus, sügavik. (Lk. 31.)

Salmide tagant korduvad sõnad „On vaikne kirikaia all“ mõjuvad koondavalt ja põhimeloodiat esile manavalt, mistõttu pikk laul ei tundugi väga tüütavana ega laialivalgavana.

Paremaid luuletisi teises ja järgnevais tsükklites on veel „Männik põuas“ (lk. 46), „Metshaned“ (sarnane luuletisega „Paagis lüüakse kella“) (lk. 124), „Haapsalu õisis“ (lk. 152), „Haapsalu õhtud“ (lk. 154), „Eino Leino pärjakiri“ (lk. 170). Viimane on tihendatud, hästi läbi mõeldud ja tehniliselt korrapärane, kuigi elamuslikult kehv. Näitena mõni rida:

Närbuvad pärjad ja lilled, on üttrike põrmune ilu,
Mis Sinu kalmule toob, leinates, hellija arm.
Süda on hangunud, ei temas vallatle päikese tera,
Lukus on lauliku suu, sõbaga peidetud silm.
Kevade tuleb ja läheb, Sa jääd nüüd osata kõigest,
Uinudes aegade und, pää all kodumaa rahn,
Puhates tusast ja valust ja maalises petlikust hiilgest,
Mis kujub tühine meel, valedest särav maailm.

Jäägu siis südamis leek, mis sõprades armastus süütas,
Hõljudes tuulisid teid, Maarjamaa päikese all,
Olgu Su korjuse trööstiks sõprade pisarakaste,
Südamis tuline märk, jäädvam kui marmor ja pronks. (Lk. 170.)

Teised nimetamata jäänud lüürilised luuletised ei suuda viia lugejat kuigivõrt välja ta äripäevasest rahust, ei suuda äratada remas kuigi palju luuletist elevust. Ometi võib lüüriliste luuletistega kogusummas rahule jääda.

Seda ei või aga ütelda kõne all oleva teose jutustavate laulude kohta, mis jätavad küllalt kesise mulje. Ridala jutustab neis passiivselt, ükskõikselt, ühetooniliselt, ilmetult, kuigi mõned kujutatavad sündmused oleksid pidanud ajama liikvele lauliku seesmise isiku, sest et ta neis manab esile temale endale õige saatuslikke ning kriitilisi momente, ulatuvaid kuni ahvardava vägivaldse surmani. Ridalal aga on ühevõrra tähtsad kõik sündmused; kõige külmemas rahus venib igal pool ta jutustamislõng edasi. Jutustamise teevad kuivaks sageli korduvad kirjeldused, pismomentide märkimised, detailide loendused. Jutustatakse tundmatuist kohaketest niisuguse näoga, nagu oleksid need kõigile kõikjal teada; nagu oleksid need Uusmõisad, Kinglid, Audlad, Levalad, Asvad, Viltinad, Tõnijad, Kelgusted, Võhksed, Löved, Saklad, Upad, Luugused, Kudjaped, Otid, Tailajad, Parilad, Torid, Nasvad ja teised Saaremaa kohakesed, talukesed ja külakased sama hästi tuntud

nagu Kuresaare, Saaremaa, Muhumaa, Hiiumaa või vähemalt niisugused kohad, mis harilikul maakaardil märgitud. Ka näib Ridala arvavat, et igauhele peaks olema teada, n. ö. iseenesest juba, too pagar, kellega koos sõitis Ridala mööda Saaremaad, samuti „kirjur“ Hammer, kes kandis kaasas revolvril ja kes tapeti, samuti „kirjur“ Sarapuu, kes läks „paoksi“ ja pääsis veresurmast paari-aastase vangistusega. Väga tarvilikuks peab Ridala mainida iga kivi tee ääres, iga aidanurka, katust, aiateivast, kõrtsiust, kiina, aknaraami, reevarba, heinakotti jne., esitades need tihti mingisuguses juhulises, kaootilises järjekorras.

Paar näidet sellelaadilistest loendustest:

Siis tuli Uue Löve jaam:
Pruun kolne, valge aknal raam,
Lamp katus, ilmust, vihmast hall,
Eel, teispool kraavi, soonit, vall.
Aid maja otsas, taga kuur,
Tall, aidad, eemal aru suur
Ja teispool kõrts ja mõisa nurm,
Paar vabadikku, niidu kurm. („Tule all“, lk. 91.)

Siin teispool põldu, teispool teed,
Suur Audla mõis ja mets, alleed,
Ja teispool hahkjäs küla viir,
Aidveered samblas, põllu piir.
Siis Kuke kõrts, kaev, küna, roog,
Jõe luhtav kallas, valguv voog,
Kumm kaarduv üle pruuni vee;
Viib kõrtsi tagant märke tee.
(„Tule all“, lk. 87, 88.)

Lugedes neid jutustavaid laule jääb mulje, et V. Ridalal on harjumuslik tarve edasi anda värssides nähtut-kuuldut, mis võib-olla on pakkunud talle enesele mingisugust huivitust, on tekitanud elamusigi, kuid paberil osutuvad kirjutatud read jõuetuks protokolliks, mis mõjuvad lugejasse muidugi nii, nagu mõjub protokoll — kuivalt, kainelt, mõistuslikult.

Ridala matkalauludel on ilmne sarnasus sama autori sidumata kõnes avaldatud reisimälestistega „Ringi mööda kodumaad“, mis on kahvatuim ja mannetuim raamat sellelaadiliste teoste hulgas.

Mõningad jutustavaist laulest tuletavad väga meelde Ridala kaasmaalase — eesti kirjanduse koidikul teotsenud primitiivse Muhu lauliku C. W. Freundlich'i — kokkuklopitud värse, milline nähtus mõjub lugejasse, kes harjunud juba tihedama ja rohkem konstrueeritud luulega, labastavalt, igavalt.

Võrdluseks juhulisi näiteid V. Ridala viimasest kogust:

Kui sõda kestnud aastat paar,
Mul reisisihiks Kuresaar
Kord oli suvel, heinakuus,
Mil küps on lõikus, viljad puus.

Kui laud on maantee Saaremaal,
Nii hääl on sõit siin suisel aal:
Õhk paitab pehme õhtu eel,
Täis lõhnu; vaevalt tolmu teel.
(„Tule all“, lk. 85.)

Võrdle Freundlich'iga:

Meil tänavuses jürikuus
Ju tõsis jutt, mis jälle uus,
Mis pole kuulnud mõnel a'al,
Hunt jälle nähtud Muhumaal.

On kohe mahl ja rammu puus,
— — — — —
Ja päevapaiste seda täeb,
Et rukkioras haljaks lõõb.

Vaat' kevadel, ses jürikuus

Küll igal pool siis heinamaad
Ja nõndasama rohua'ad...

Asudes eepiliste laulude sisulisele vaatlemisele võime kõige pealt eritella „Matuse teekonna“ (lk. 42, II tsükkel). Siin jutustatakse, kuidas viidi lauliku väikese õekese korjus Muhust Saaremaale, esivanemate kalmistule — Pöidesse.

Sääl isal on kodu paik, isade kalmed,
Sääl isade noorus, jäänd unarusvalda. (Lk. 44.)

Kolm luuletist IV tsüklist — „Kolm meest öös“, „Aasta lõpp 1905“, „Aasta algus 1906“ — kanduvad esimese Vene revolutsiooni kujutamisele. Esimene neist kõneleb mingist miitingust vallamajas, kust tullakse läbi öö koju. Siin püütakse kirjeldada seda erisugust vaimustust, mis haaras kõikide meeli 1905. a. paigu:

Kui koitnud näitsid uued ajad,
Maad nõudis rahvas, vabadik,
Käis hiiud maal, vabaduse kajad.
Aeg tundus veetlik, imelik,
Ja igamees täis usku, lootust
Ja uue suure hurmust, ootust.

Ja kõnet miitingutel peeti,
Käis ringi vabaduse laul,
Uut ülistati, vana neeti,
Ja priius voogas vastsel aul.
Said vennaks vanad, vennaks noored,
Juut, Kreeka mees ja võimud toored. (Lk. 69—70.)

Laul „Aasta lõpp 1905“ kirjeldab n. n. „Pöide mässu“ mahasurumist Kroonlinnast tellitud madruste poolt kahe mõisniku — „Tumala Matsi“ ja Uusmõisa „nolgi“ — eestvedamisel. Arreteeriti „kirjur“ Hammer (vist Muhust), Ridala ise ja veel neli teist meest, kes kõik sõitsid ühes kambas saanides; neist tapeti esimene, teised said vabaks.

Kolmas laul „Aasta algus 1906“ kõneleb Ridala enda teiskordsest arreteerimisest Risti jaamas, kui ta tahtis sõita Muhust Soome, ja kinniistumisest Tallinnas pritsimaja kuuris. Selles luuletises maalitakse pilte õudustest, mis käisid kaasas karistussalkade tegevusega. Näit.:

Maa lajatas inimesjahist
Ja paukudest kõigil pool:
Mõis, küla, kõik veristud, pekstud,
Mis säästnud vits, hukkus ja kool.
Saks, aadlimees, parun nii keisritruu,
Vaaks lõi, keda tahtis, ja vaigistas suu. (Lk. 79.)

Laul „Tule all“ (tsükkel IV, kõige pikem laul — 356 rida) kujutab V. Ridala sõitu maailmasõja teisel aastal Muhust Kuresaarde, kus pommitasid linna parajasti saksa „plaanid“. Tee lookleb läbi Saaremaa, kus Ridala tunneb pisemat kui paigakest,

mispärast ta kõneleb kõigega nii koduselt; tee viib mööda ka ta esivanemate ja sugulaste külast, mille kohta teeb Ridala järgmisi märkmeid:

Siis jõuab Kingli, Audla piir,
Veert laia kuldab õhtu kiir,
Suurt küla, nimi Ridala,
See on mu isaisa maa.

— — — — —
Tee märke viib ja üle mäe,
Sääli kõrge veer ja künka pää,
On veerul isaisa paik,
See Torniois, see koht nii vaik.
Jääb mõte mõlku, härdaks meel,
Mil viimaks käisin sellel teel.
Väel elab vanaema sääli,
Kuid teisel vanal turvas pääl.
Ta puhkab Põide kalmistus,
Silm katte all ja pahkar suus,
Kus vend ja õed on rändaja,
Haud kõigil kord on ühismaa. (Lk. 87—88.)

Sõites ajab V. Ridala juttu muistsete maalinnadega, küladega, metsasalkadega. Mainib ka Naistesood:

On teispool maanteed Naiste soo,
Kus suurveed tõstatavad voo,
Ränk kivi siin kui vaese saun,
See Tõllu naise loodud raun.

Nõrk naine, raskejalgsena
Kord kannud kivi Audlast ta,
Koorm olnud ränk, rahn veernud käest,
Ei jõudnud tõsta omast väest.

Nutt varaks, hakand kaebama,
Ta vaene, sooks saand kõle maa,
Loik jäänd siis siia silmaveest,
Paarsada sammu suurest teest. (Lk. 89—90.)

Laul „Sakslaste tulek“ (tsükkel IV) maalib õudusi sakslaste terrorist okupatsiooniajal ja sellele järgnevast enamlaste terrorist (vist Tartus). Nii kõneldakse esimesest ajajärgust:

Nii määrates hullunud toorus
Maal, linnas ja värava ees;
Kõik maha võis pauguta muuta
Poiss, junkur, saks, verine mees.
Pillkaarites löid omad Moloki trallid,
Kesk veritööd, daamid nii noored kui hallid.

Tants, ballid need nädalaid kestsid,
Ja tolgendas preislase lipp
Õöd päevadki baltlase trepil... (Lk. 101.)

Luuletis „Tulel Emajõel“ (tsükkel IV) kirjeldab õist sõitu lootisikus Emajõel Eesti vabadussõja päevil, mil

„Sõda lõõmab Ida rajal,
Kõmab üle Peipsi laine
Vagal õöl ja eha ajal“ (Lk. 108.)

Luuletis „Leer õõ ajal“ (tsükkel IV) jutustab vene sõdurite kojurühkimisest Saaremaalt Suurmaale maailmasõja lõppedes.

VI tsükkel sisaldab paar eepilist laulu: „Romans“ — rahvalaulu vormis kirjutatud lugu muistsest neuuvargusest (tuletab meelde poemi „Merineitsit“); „Paater ja rabbi“ — lugu kahest erisuu vaimulikust, kes kohtavad teineteist raudteerongis Poolamaal.

On tõsi, et peale nende kümne eepilise luuletise on veel palju eepilist ka teisis luuletisis, kuid siiski näib olevat neis lüürliline element ülekaalus.

Minnes nüüd üle luuletiste värsitehnilise külje vaatlemisele peab tähendama, et Ridala on muutunud viimases kogus stroofide koostamises ühekülgsemaks, kui see oli varasemates kogudes. Domineerival kohal on kuuerealine stroof — 17 laulu; sellele arvult lähedal on neljarealine stroof — 14 laulu; kaheksarealisi on ainult 1; eesti rahvalaulu eeskujul on koostatud 2 laulu ja pikis kreeka värsses on kirjutatud 9 laulu. Kuuerealiste riim on enamikus (17 laulust 13) ababcc, neljarealistel (14 laulust 11) abab; kaheksarealistel — ababccdd. Kõik laulud peale rahvalaulumööduliste ja kreeka värsside on riimilised; riimimata ridu riimiliste vahel on ainult kolmel laulul; süleriimi tuleb ette kahes laulus. Puudulikke stroofe paistis kahes kohas: „Vesikivi“, 9. salm, ja „Tuled Emajõe“, 9. salm. Värsjalust domineerub jamb, kas üksi või ühendatult anapestiga, sellele järgneb daktül, siis alles trohheus.

Kindlasti võib ütelda, et Ridala oma „Villem Grünthali laules“ ja „Kaugeis rannus“ oli värsitehniliselt palju meisterlikum, teadlikum ja mitmekülsem kui kogus „Tuules ja tormis“.

Kui mõni rida ülalpool mainisin, et Ridala luuletised on kõik riimilised, siis ei taha ma kõnelda sellest kui voorusest; otse vastuoksa tuleb seda konstateerida kui pahet: Ridala teeb riime riimi pärast, mistõttu ta laulud muutuvad vemmälvärssideks, kusjuures ta tarvitab liigseid fraase, kuhjab ja vägistab sõnu. Näit.:

Seal on minu lapsea muru,
Mil meelt ei hool, mure, suru.¹⁾ (Lk. 7.)

— — — — —
Eel tee viitles, eel tee hargus,
Kuhu lookles rada pikk?
Eemale mu vaade kargus,
Nii kui aiast lennud tikk. (Lk. 10—11.)

— — — — —
Süda ihkas koju (sic!)²⁾ sülle,
Mis end laotas minu üle. (Lk. 11.)

Näeb und kui avasilmsi
Näeb und kui avasilmsi
Laps õiest, lõhnast valgest,
See tõelik, uni ilmsi,
Ta näeb ta palge palgest. (Lk. 19.)

— — — — —
Kolm saani meid sõitis, Uusmõisasse jõuda
Me tahtsime, käes oli nääribe aat,
Seepärast me Põide alt vasakut nõuda
Teed võtsime. Kohtas meid kohutav vaat. (Lk. 73.)

Selliseid näiteid võiks tuua kümnete kaupa.

¹⁾ Sõrendused minu. A. R.

²⁾ Minu märkus. A. R.

Samuti eksib ta värsimõõduski, kas pikendades värssi tavalise vastu või vägistades meetrumi pärast sõnakujusid. Näit.:

Pauna küün, mets taeva sõrvas,
Palu mets ja Aidamae äär. (Lk. 10.)

Nad kaua laulavad võõrast maast,
Ja isast, emast, armsamast. (Lk. 117.)

Viska nüüd, Joaen, ära nendele kingi,
Kihuta Kupitsa arusse naad. (Lk. 39.)

Kased need mühisid, vaiged koored,
Kaugele lajatas löömise trall. (Lk. 41.)

Taas reele meid viidi ja vallama'a poole
Läks voor ja mustaja madruste rood. (Lk. 76.)

Meid saadeti pritsima'a kuuri,
Mis valgustas „tattnina“ silm. (Lk. 84.)

Ridala riimid tunduvad üldse liiga lamedatena, kulunutena, kõlksuvatena: aast — maast, mind — sind, sääl — pääl, veed — reed, kuld — muld, saks — maks, kaks — raks, urk — nurk, käes — väes, lipp — kipp, leek — teek (pro: tääk) jne. Enamikus on nad ühesilbilised, seega kõige lihtsamad. On ka halbu riime: kamul — sammul, tikk — lipp, madrusid ka — saagiga, Aristes — ees, väe — tää jne.

Keelelis-stiililist lopsakust, tihedust ja värvikust leidub tõesti mõnes laulus (näit. „Paagis lüüakse kella“, lk. 20, „Vesikivil“, lk. 27, „Metshaned“, lk. 124, „Eino Leino pärjakiri“, lk. 170 ja mujal), aga suur hulk luuletisi, eriti eepilised laulud, on väga lihtsõnalised, heietatud, labased. Liiga sageli esineb samade sõnade kordumisi.

Lõppeks ortograafia, derivatsioon, intenpunksioon, morfoloogiline ja süntaktiline külg. Siin on Ridala tõesti laituse väärt. Ärgu tuldagu ometi vabandama Ridala eriortograafiaga, Ridala keeleuenduslike püüetega. Keeleuendaja pole olnud Ridala tõsiselt kunagi, pealegi veel nüüd, kui temast on jõudnud kaugelt ette kõige tagasihoidlikumadki keele arendajad. Samal ajal, kui meie keelemehed maadlevad ja „komisjonitavad“ pisema kui sõnavormi, pisema kui sõna varjundi pärast, arutlevad, kaalutlevad, kirjutavad, normeerivad ja korrigeerivad kümnel korral keelt oma käsikirjas, kui iga vääratuse eest trükitud raamatus hoidutakse kui tulesurma eest, laseb Helsingi ülikooli eesti keele lektor täies kaares „nagu juhtub“, otsekui elaks ta erakuna kuskil kaugel Okeania asustamata saarel, kuhu ei kostä ühtki häälekest sellest, mis sünnib eesti keeleilmas ja soliidsemas kirjanduses. Ridala patustab igasuguste keelereeglite vastu lihtsalt lohakusest ja hoolimatusest.

Peale iganud lühikeste mitmuse osastavate, nagu: ballaada, pilka, kiva, plaana, käära, torma, paaka, helka jne., esineb ta luuletistekogus sääraseid morfoloogilisi ja ortograafilisi ebakujusid kui: to (pro: too), lendab (pro: lendab), tähtisvöö (pro: tähisvöö), tähtistaevas (pro: tähistaevas), vasta (pro: vastu), kevadesi (pro: kevadisi), Orloov (pro: Orlov), nähe (pro: näha), nääribe

(pro: näärpäeva, vahest rütmi pärast: nääriba), unkae all (pro: ungaste all), näin, tein (pro: nägin, tegin), tene (pro: teine), töisi (pro: teisi), hanipao (pro: hanipaju), ajad (pro: aiad), vajad (pro: vaiad), tiiv (pro: tiib), sulgis (pro: sulges), kumel (pro: kummel), söösti (pro: söösta), salas (pro: salgas), auruk (pro: aurik), vändev (pro: rändav), raadjo (pro: raadio), härtsoki kroon (pro: hertsogi), aad (pro: a'ad), naal (pro: na'al); vaal, vaad (pro: vagal, vagad ehk va'al, va'ad), Soome keel, Slaavi pere, Saksa pomm, Vene vägi, Kreeka mees, kriiskav Vene, hooplev Saks (pro: soome keel, slaavi pere jne., kriiskav vene, hooplev saks) ¹⁾. Ebajärjekindlusi ortograafias: nad ja naad; kolne — koldne, kuldane — kuldine; kirikuaia — kirikaia; küllap — külab; tene — teine — tõine; aiad — ajad; üle — ülle; laene — laine j. t. On lõpmatuseni vigu kokku- ja lahkukirjutamises, nagu: lapse põlves läinud aal; taeva võlvi tuulsed teed; lastea'a viide (pro: laste ajaviide ehk a'aviide); kostavad kella kajad; terveks jätta (pro: terveksjätta); jaam tule kumas; järv hiilgas hõbe selgusel; purpur tera, kuld õhtu, kuld ratas, hõbe helk, veed tina karva, taeva tähed; suurt sugu süda; sääl samas, nii sama j. t. Ka on kohmakaid, võõrapäraseid väljendeid, nagu: „Näen tähti, ülal väriseda nad võtvad“; „Seepärast me Põide alt vasakut nõuda teed võtsime“ j. t. On ka objektivisme, nagu: „Õnn meid hõlma näis võtvad kui teadmatud uinujad lapsed“ (pro: kui teadmatuid uinuvaid lapsi); „Põlv ujus lennukas aurus täis halli ja jahedad hingust, mis ajas tormikas tuul...“ (pro: mida ajas...). Interpunktsioon on karjuvalt viril ja vale, alates juba tiitellehest. Eriti palju vigu on komades, mis paistab eespool-toodud tsitaatidestki, ilma et tarvitseks tuua uusi näiteid.

Üldse on keeleline külg luuletistekogus nii vigane ja lohakas, et kõigi eksimuste märkimiseks ja selgitamiseks peaks kirjutatama juba omaette pikem artikkel.

Naljavihiks märkisin ära kõige olulisemad vead ja lahkuminekud normaal-ortograafiast laulus „Mustjala“, võttes selle luuletise täiesti juhuliselt, ja sain järgmised tulemused:

morfoloogilisi ja ortograafilisi vigu ja erinevusi	32
kokku- ja lahkukirjut. ning derivats.-vigu	8
interpunktsioonivigu	14
ebamäärasusi ja ebakohaseid sõnu	7
objektivigu	2

Kokku 63

Kokkuvõte: Villem Ridala „Tuules ja tormis“ tõendab endise tunnustatud nooreesti-aegse

¹⁾ Ma ei maini siin meelega d-lõpulisi ainsuse osastavat — juhul, kus kõik teised peale Ridala kirjutavad -t, näit.: võimukad lööki, ruugavad eha, uinuvad saart, mahedad maastikku, kesk põgusad ööd, kesk rohekad haljust, täis kohavad vahtu, kirikud (pro: kirikut) jättes, näis võtvad jne., samuti ei puuduta erisugust imitmuse kujundamist, nagu: tuulsis, liikmis, liikmid, liikmil, jääta- vist küüsis, kadakis, õnuvid, rändajid, südamis jne., ka ei riiva mõnd teistki morfoloogilist erinevust, mis on n. ö. „põhimõttelised“ võtmed Ridala poolt.

lüüriku langust, mis on sündinud järk-järgult ja järjekindlalt — mitte ükski ta hilisema aja algupärase luuletoodangus (kasvotta näiteks või „Toomas ja Mai“), vaid ka ta ilukirjanduslikes tõlketöis („Pühad laulud“, „Õpetaja proua“) ja proosateostes (eespool-mainitud reisivestes „Ringi mööda kodumaad“, „Kalevi-poja“ ümberjutustises ja ta „Eesti kirjanduse ajalugudes“; viimased teosed täis faktilisi eksimusi, ebatäpsusi ja keelelisi kurioosumeid), mis on valminud kõik keelelise, stiililise ja kompositsioonilise hoolimatuse ja lohakuse tähe all, kusjuures haigutab vastu kõikjalt surmav kuivus, tardunud passiivsus ja šablooniliseks muutunud ebamäärasus.

Aeg ja olud on kasvanud üle Villem Ridalast, ja seda tuleb aina kahetseda.

Aug. Raud.

Mõni vastuvälde.

Flaubert'i „Salambo“ tõlke arvustuses E. Kirj. s. a. lk. 349—354 on M. Sillaots avaldanud tõlke keele kohta ka väiteid, mille puhul tõlkijal oleks järgnevaid erinevaid seisukohti.

M. S. tsiteerib tõlkest mõne ebatäpsuse. Lauses (Sal. lk. 238) „Hamilkar palus Vanematelt nende abikaasade juukseid; kõik ohverdasidki neid“ soovib arvustaja neid asemel tarvitada need (lk. 351). Viimane oligi tõlkijal kaalutlusel, kuid pidi kõrvale jääma, sest kogu passuse lugemisel tekkis mõttele komistus: võis sõna kõik lugeda lausehaku, rõhulisse asendisse nihutatud objektiks ja sõna need subjektiks. See selgusetus tundus allakirjutatule suuremaks paheks kui väike mõisteline ebatäpsus objekti ulatuses. Lauses „Kas andis ta järgi neile kustutamata viha avaldustele või oli see kõik peenes-tatud petlikkus?“ ei ole sõna kõik mitte lauserõhuline ega tähenda 'alles, tout' (lehekülj 351), vaid lauserõhuta sõnana annab järgnevale noomenile sama umbmäärasuse varjundi, mis algkeeles sõna un („était-ce un raffinement de perfidie...“). Säärane tähenduslik väärtus sõnal kõik on täiesti rahvakeelne ja seda on esinenud isegi kirjakeeles, affektsemas stiilis.

Arvustaja arvab tõlkes leidnud olevat ka mõned vead. „Lase oma viha vallale nagu peru hobust“ (Sal. lk. 51) parandatakse: „Lase oma viha vallale nagu peru hobune“ (lk. 352, ülal). Kuid siis kuuluks ju võrdlus „nagu peru hobune“ subjektile (sina), tõepoolest on aga mõeldud see objektile (viha), vrd. ka algupärandit: „Laisse aller ta colère comme un char qui s'emporte“. „Kus sa lähed?“ asemel parandaks M. S. „Kuhu sa lähed?“ Kuid siin ei esine illatiiv, vaid s-lõpuline latiiv (vrd. üle-s, alaspidi, taas), mis vastab küsimusele: kuhu poole? kus sihis? tegelikult isegi kuhu? (nii siis kuhu = kus), on laialdaselt rahvakeelne ja isegi kirjakeelne: „Kus need vitsad jäid!“ (Oks, Tume inim. 22), „Kus sa nii kauaks jääd?“ (ib. 20). Ladusamas kõnestiilis on see vorm ülitarvilik. Lauses „Mõlemad suffeedid aga, need kuningate jäänused, konsulitest vähem tähtsad, neid valiti samal päeval kahest eri perekonnast“ (Sal. lk. 86) sooviks M. S. nähtavasti lugeda „neid valiti“ asemel „need valiti“ (lk. 352). Õige oleks see üksnes siis, kui jutt oleks ühest teatud, määratud, ainukordsest valimisest, mitte aga perioodiliselt korduvast toimingust. Vrd. ka algupärandis: „ils étaient pris“ (mitte „ils furent pris“!).

Arvustaja hindab tõlkijast erinevalt ka mõne sõna või konstruktsiooni stiililisi väärtusi. Siin jõuame aga subjektiivsuse väga kõikumale pinnale. Murdeline või kunstlikult kujundatud uudisõna võib kuulajas või lugejas tekitada väga erinevaid kujutelmi, äratada tema teadvuses vahel ootamata assotsiatsioone.¹⁾ Kui neid sünnib samas ja nimelt mittesoovitavas, s. o. kavatsusest erinevas, isegi vastupidises sihis kuulajate või lugejate enamikul, siis on keelendi saatust muidugi negatiivselt otsustatud. Väga küsitavaks aga jääb, kui laialt jagatakse arvustaja seisukohta²⁾ sõnade puhul nagu muritud (kahjuks pole M. S. siin, nagu sageli mujalgi, esitanud tsitaati ennast, nii et võimalus puudub sõna väärtust hinnata kontekstis), k a m a k a d („hiigla ambrakamakad“, Sal. 131), p a m m i k, „... ta kuulis kaugemal suurt määrulist...“ (algup.: „il entendit plus loin une grande rumeur“), elevantide kohta „p u r a k a d loomad...“ (algup.: les grosses bêtes“, saksa derb, gewaltig). Flaubert'ile pole kaugeltki iseloomulik peenutsemine ja „õilsate“ keelendite valik, vaid eriliselt kaldub ta tarvitama väljendeid, mis naturalistlikud ja suggestiivsed. Sellest seisukohast ei saaks siis kuidagi tõlkida, nagu M. S. soovib, sõjapealik Hamilkari käsku küll lühikeselt, kuid jõuetult „Müü nad!“, vaid mehiselt ja verekaalt nimelt „Müü nad maha!“ (samuti ka „Mõningad tahtsid oma rikkusi varjata, nende varandus müüdi maha“). Kõnesolevate tekstide stiilile on see puhteestiline, kõnekeelne ja jõuline m a h a kõigiti kohane. Allakirjutanu pole kahjuks allunud võrdlemisi laiafaldasele suggestioonile, nagu oleksid abisõnad poolt ja üles igakord „ülearused“, „tarbetud“ või „irriteerivad“. Nii stiiliväärtuselt kui mõisteliselt on nimelt parem öelda „Puhte eel äratas ori ta üles“, „tõstsid üles käsi, et armu paluda“. Lause „Puhte eel äratas ori ta“ oleks rütmiliselt täiesti võimatu oma nõrgarõhulise lõppsõnaga ja sisulise lõpetamatusega ning lause „tõstsid käsi, et armu paluda“ ei tähendaks mitte käte tõstmist kõrgele, pea kohale (mida Flaubert näib mõtlevat, kuigi prantsuse keel ei võimalda lühema keelendiga eraldada — nagu eesti ja saksa — mõisteid 'tõstma', 'heben' ja 'üles tõstma, aufheben, emporheben'), vaid ainult kõrgemale esialgselt asendist.

Arvustaja on tundnud võõrastust ka keelendite puhul „niik-niik palju“ (= nii ja nii palju), „sellek sellek piiramise aegu“ (= selle ja selle p. a.), „seek-seek tähestik“ (= see ja see t, „telle constellation“). See -k suffiks on aga põhjaeestis väga üldine, nii maal (vähemalt Läänem., Harjum., Järvam.) kui linnas; tunnen seda juba lapsepõlvest saadik Tallinna keeles harilikuna ja kaugeltki mitte stiiliväärtuselt koomilisena. Sellel k-l on isegi põlised traditsioonid meie kirjakeeles: juba Stahl tarvitab (Hand- u. Hausbuch, IV) „nindack, nindack ollen minna tehnut“ ja Ahrens oma grammatikas esitab niik niik palju,

1) Nii võib ühelt murdealalt pärit olijale koomilisena tunduda „elevandi lott“, teisalt põlvnejale aga sama õigusega „elevandi iont“.

2) Olen katseks pöördunud nende keelendite puhul mitme mõõduandva kirjaniku ja keelemehe kui ka keskmise, kirjandusliku haritlaskonna esindajate poole ja olen saanud juhtude enamiku kohta kuulda arvustaja omist täiesti erinevaid, tõlkija omile ligilähedasi või identseidki seisukohti.

sellak sellak ajal, sedak sedak viisi käskis teha (I² 114, II 131). See -k on identne kas kinnituspartikliga -ka või -ki (-gi)-ga.

Tõlkija ei saaks ka kuidagi arvustaja seisukohta jagada, et „hambad risus“ asemel tuleks öelda „hambad risti“ või ristamisi“ (lk. 353), vrd. algup.: „les dents serrées“ = hambad kokku surutud (mitte puseriti!).

Mis lõpuks lehk-sõnasse puutub, on see sõna võrdlemisi neutraalse väärtusega (umbes s. Geruch, pr. odeur) ja ei ole nõnda ilmselt hindav nagu lõhn või hais. Et prantsuskeelses tekstis heas või neutraalses täheduses on tarvitusel väga suur arv sünonüüme (*odeur, arome, aromate, parfum, senteur, exhalaison, bouquet, fumet* j. t.), siis tuli eesti tõlkes tahes või tahtmata sõnadele lõhn, hõng (vahel ka hingus) abiks võtta teatavalt kordadel, kui lõhna headus eriliselt polnud rõhutatud, ka sõna lehk, mis mitmel pool Eestis tähendab sama mis lõhn, millises täheduses seda on tarvitatud ka meie vanemas kirjakeeles (Kreutzwald, Koidula j. t.).

17. IX 29.

A. Saareste.

Killud ja dokumendid.

Teateid S. Talviku leepraurimise alalt.¹⁾

(Lehekülgi prof. Talviku päevikust.)

Pärnus, 5. VII 1929.

Minu ülikooli õpetajaist on jätnud kaks kustumata mälestuse: Rauber ja Dehio. Esimesesse suhtusin mingi ekstaasiga; tema kunstnikuhing tegi teda kui õpetlast võluvaks võrratult. Oma esimest ja viimast muljet kirjeldasin „Eesti Arstis“ nr. 2 1927, tema 10 a. surmapäeva puhul, millal avati tema haual monument — eestkätt küll minu ja Villems'i korralduse saavutusena. Armsaks oskas see mees teha anatoomia, nii et mina, muidu kaunis muretu eksamite ja nende saavutuste kohta, sain Rauber'ilt eksamil hea attestatsiooni ja jumalagajattes tähendas ta: „Hat mich kefroit.“ Muide preparaatori-ettevalmistus oli nõrgavõitu — rikkusin ära vaid ühe muskli ja ühe närvipreparaadi ja sedagi laskis omale näidata, üsna pealiskaudselt, vaid prosektor. Rauber külastas preparaatori mitte väga põhjalikult, laskis enesele üht ja teist näidata; pahaseks võis minna, kui liig toorelt prepareeris mõni seminarist: „Sie schänden ja die Laichel“ — ja preparaatori jäänust laskis kirstu panna ja surnuaiale mätta. Teenijate vastu oli hea. Vana Reinvald ei jõudnud teda küllalt kiita. Ei kurjustada tarvitsenud kunagi, juba tema tõsine pilk mõjus — ja lühikene märkus.

Kodus olid tal albumid igasugused — kunsti, maastiku, reproduktsiooniga — asetatud hulgale laudadele, samuti ka raamatud, märkmelehekeseaga — viimased koormatud laialipuistamise ärahoidmiseks mõne asjaga. Elas, eriti peale emeriteerumist, ennelõunal teadusele, pealelõunat kunstile ja muule esteetilisele naudingule — eestkätt oma albumeile, aga mängis ka viiulit ja aias kasvatas lille. Üksildane, niikui ta oli, pühendas ta oma mõtteilma peale mõningate

¹⁾ Autori kirjaviis ja sõnastus muutmata.

külastajate — nende hulgas Olga Jendson ja Sela Kümmel — iseäranis oma poega Stephan'i. See ei saanud aga korralikult edasi kooliski, ei suutnud teha abituuri ega harjuda mingi püsiva tööga. Juhtumisotsijana sattus meie „Landeswehrlaste“ liiki ja pääsis ainult hädavaevaga — tänu oma väledate koivadele — vangilangemise eest eestlaste kätte ja peasis ka mahalaskmise eest. Selle kohta tähendas mulle kord dr. Rothberg: „Schade, es wäre ein Taugenichts weniger auf der Welt!“ Nii on suurte isade väikeste poegadega.

Üsna teisest — kõvast ja visast materjalist — oli Dehio. Olnud temale soovitatud Heinrich Koppel'i läbi, sattusin kohe kõva käe alla, kes mind pani tööle. Olles proovinud lepra puhul peptooni-süstimisi palaviku tõstmise sihiga, mille puhul täheleandati ka hüperlökotsütoosi tahtis Dehio kellegil lasta järelproovida Ol. Gynocardiae toimet leprasse võimaliku palaviku ja löikotsütoosi tekkimise suunas — seega vahest lipoiididel ehk samane toime võiks olla kui valkudel, nahaalusi süstimisel. Töö läbiviimiseks soovitas H. Koppel mind, kuigi olin alles II kursusel. Ilma pikema jututa andis Dehio mind hospitaal-sisekliinikus, mille direktoriks ta oli sedapuhku, ühe subassistendi hooleks, kes minule õpetas puna- ja valgeliblede lugemist Thomas-Zeissi kameras. Saavutanud meetodika hakkasin kaks korda nädalas käima Muuli leprosooris — Tartu külje all —, et seal läbiviia omad katsed. Jäid varsti ära Ol. Gynoc. süstimid, kuna tekkisid valusad infiltraadid — morphosoni takistades, ähvardades mädanemisega, vaid rohtu anti suurtes doosides per os — eriti hästi hapu piimaga koos — ja siis loeti (2 haigega läbiviidud katsudel) viimastel puna- ja valgeliblesid ja mõõdeti [†]. — Resultaadid ilmusid minu esimeses publikatsioonis „Üb. d. Wirkung d. Ol. Gynocardiae bei d. Lepra“. Paari puhku kutsus D. mind pühap. hommikuti oma poole, et tutvuneda minu kurvedega; andis mulle vastavat kirjandust ja muide õige suure vabaduse oma elaboraadi väljatöötamisel, mis leidis tema heakskiitmist, kusjuures ta aga rõhutas, et mina täiel määral vastutav olen resultaatide ja meetodika täpsuses. See muidugi tiivustas mind, siiski juhtus aga nii, et pisut liig subjektiiv-optimalistlike prilli läbi vaatasin asja peale, — paranemise mõttes — mida pärast H. Koppel oma vilu kriitikaga pisut korrigeeris. Oli ju olemas teatav hüperlökotsütoos ja teatav palaviku tõus, millised paralleelsed sissevõetud Ol. Gynocardiae hulgaga — tõus doosi tõusuga ja alanemine ümberpöördu juhul, aga mõlemad reaktsioonid olid liig nõrgad ja vähe püsivad, et saavutada kestmamat paranemist, liiategi tervestumist. Ol. Gynoc. farmakoloogiasse heitsid need katsed siiski teatavat valgust.

Märksa suurem töö ootas mind aga ees. 1902. a. 1. detsembril pühitses Tartu ülikool oma saja-aastast juubelit. Sarnasel suurel pidustusel ei tihkanud mina oma pehkinud ja kulunud tužurka ja pahema — narmendavate käikstega — palituga end näidata ja jäin eemale selle pidulikust aktusest — muist pidustusist hoopis rääkimata. Kuulsin hiljem mõndagi, mis seal on olnud, räägitud ja tehtud. Meelde jäänud on vaid fakt, et esimeses reas piduvõõraste hulgas istunud Metšnikoff ja punase taskurätikuga pühkinud higi omalt laialt talupoja näolt.

Õhtul peale aktust — olin siis juba noor abielumees ja elasin oma ämma kahes pisikeses ärklitoakeses — ilmus minu juurde H. Koppel teatega, et auhinnatööde hulgas tulevaks aastaks on Dehio

poolt väljakuulutatud teem: "Изслѣдовать размѣры и причины распро- страненія проказы на островѣ Эзелѣ и выяснить этиологическія связи между отдѣльными заболѣваніями". Soovitas seda teemi võtta oma käsi- telda, lubas Dehioga sellep. rääkida ja viimase eestkostmise läbi ehk saavutada ka töö läbiviimiseks Saaremaal teatud rahalist toetust maakassast ja lepra vastu võitlevalt ühingult. Võtsin asjast noo- rusliku õhinaga kinni, vähe kaaludes, et mul alles filosoofikum tege- mata ja et see töö mind korralikkudelt õppingutelt saab osalt eemale tõmbama.

Süvenesin kõigepealt oma eelkäijate (Hellat'i, Lohk'i j. t.) epi- demioloogiliste töödessa lepra üle Baltimail, kui ka lepra literatuuri, eestkätt „Lepra Bibliotheca internationalis“ köidetesse. Suve vahe- aja alul sõitsin Nina leprosoori, mida Mustvees tookord elav vil! dr. Soonets juhatas. Siin eksamineerisin üsna hoolsalt koostatud haige- poognate järel Saaremaalt päritolevaid pidalitõbiseid, keda oli Ninal paarikümne ümber: jälgisin nende statust, kuid eriti hoolsasti kont- rollisin ja täiendasin nende anamneesi, algusest peale väljaminees korraliku sugupuu koostamisele, et pärast Saaremaal vahele ei jääks vaatluselt keegi elavaist omakseist. Pearõhku tuli algusest peale panna etioloogiliste momentide avastamisele + haige kokkupuutumise- te teiste leprahaigetega enne oma haigestumist, selle kokkupuuu- tumise laad, vältus ja täpsane aeg jne. Pidin varsti veenduma, et haiged selliste teadete andmises, peale üksikute erandite, olid väga tagasihoidlikud, mis puutus nende enestesse; pigemini juba nelja silma all paljastasid teiste kaashaigete anamneesi selles suhtes. Pea- lootuseks jäi ikkagi kohtadelt — Saaremaa leprapesades — usaldus- väärsete isikute usutlemisel saada vastavaid andmeid, eriti vaimu- likkude, vallavalitsuse liigete, vallakirjutajate jne. käest. Ei olnud mul veel aimugi, et suuri eelfõid sellel alal oli juba teinud tookordne talurahva asjade komissar Julij Juljevitsch Sander Kuresaares.

Saavutud — Dehjo kaudu Liivimaa Pidalitõve vastu võitlevalt seltsilt rahalise subsideiumi — ei mäleta enam kas 100 või 50 kr. — jõudsin 1903. a. juunikuul Riist tulles Kuresaarde — ühes jalg- rattaga, mille mingi 10—15 kr. eest olin ostnud (muidugi pruugitu).

See väike, puhas supellinnake oma valgete majakestega, punaste kivistustega kesk rohelist aedu, oma ahtakeste looklevate täna- vatega, mille kõnniteed kaetud Saaremaa paasiga, avaldas minusse ülimal määral veetlevat toimet, mida veel suurendas inimeste lihtsa- meelne lahkus. Soovituskirjadega varustatud tegin visiidid maa- konnaülemale, maakonnaarstile dr. Karstens'ile ja talurahva asjade komissarile. Esimene piirdus ametliku viisakusega, lubades siiski vallavalitsustele ja politseiorganitele ringkirja teel teatada minu tulekust ja ettekirjutada neile minu uurimisi toetada omalt poolt. Maakonnaarst lumivalge juukste ja habemega härra õhetava, rõõsk- punase näo, elavate, välkuvate silmadega — fama teadis, et ta naiste peale pidi olema erilisel maias — rääkis paar rõvedat anekdooti, teadis ka rääkida leibmeedik Karell saanud oma nime lihtsalt „Kaarli“ ümbermoodustamise teel ja olla Tartus üliõpilasena Peterburi mäest allatormavate posthobuste julge peatamise läbi peastnud kellegi suurvürstinna (või mõne muu kõrgema daami) elu, mille eest tänuks temale hiljem tasandatud teed, sõjaväe-arstina temale andes juurepääsu „sfeeridele“. Südamlikult, otsekui oma kauaaegist sõpra võttis mind aga vastu komissar Sander. Muide oli selles lahkuses vahest ka pisut ametniku-huvi: „И себя подвиги“

nete Väinö's tööga, ja mina." — Kuid see jäi küll siiski tahaplaanile. Liiatigi oli ta siis juba pisut „neblagonadežnyj“ kohaliku aadli silmis, kui talurahva sõber, ja teda oli juba ka kahtlustatud selles suhtes Liivimaa kubeneri ees, ilma siiski loodetud tagajärgi saavutamata — vähemalt senikaua kui oli ametis kuberner Paškov, kes olnud kaunis iseseisev. Sander'il olid vallavalitsuste abiga koostatud laialdased materjalid pidalitöbiste kohta, nende täielised sugupuud jne. Kuigi paljugi neist andmeist kontrollides kohal osutus ekslikuks, oli see mulle ometi suure väärtusega minu järelepärimistel kohtadel. Kogu selle materjali andis S. minule tarvitamiseks. Koos temaga sõitsime tema tähtsamat ettevõtet, ehitusel olevat Audako leprosoori vaatama, mis asub umbes 25 km linnast, Lümmada valla piirides. Peahoonel ja viiel majakesel haigete jaoks olid siis juba seinad üleval ja parikad peal ja 1904. a. sügiseks pidid ulualla saama Saaremaal veel vabaduses asuvad leprahaiged, cestkätt aga Ninalt äratoodavad saarlased — kokku võis ära mahutada lahedalt 60 haiget.

Sobiv ja lahke, soojasüdamline ja peenetundeline isik, püsiv oma kord võetud sihti kinnipidamas, kuigi vahest siis juba pisut hüplev, „disträit“ omis kavatsusis ja tegevuses — vene milöö ja ka slaavi-poola veri — nii oli Sander. Teda armastasid kõik, kellel temaga oli kokkupuutumist. Eriti oma „alamatega“ — vallakirjutajatega olid tema suhted pea seltsimehelikud, mille puhul aga siiski tema kõrgem haridus ja peen maitse tõmmasid loomuliku distantisi. Tema „võttis“ ikka pehmusega. Nägi ta, et asi kippus jääma ummikusse, siis jättis ta selle pooleli — järgmise katseni. Nii oli ta ka oskanud täitsa iseseisvaks aktsiooniks pidalitöbiste hooldamise alal kokkuliita need 12 või 13 Saaremaa kreisi valda, jättes omale küll ülddirektsiooni, aga organisatoorse läbiviimise usaldas täitsa valdade hooleks. Viimaste valitud esitajad moodustasid „Audako“ quasi kuratooriumi, Sander'i cestistumisel, andes omad volitused tegelikuks täitmiseks üle Lümmada vallale, kelle piirides asus leprosoorium. Nii ühisel nõul ja kindlal kontrollil valmis suur asutis võrdlemisi imeväikeste kuludega. Sander oli väljarehkenandanud, et midagi 8 kopiku ümber igalt maksumaksjalt tuli kokkupanna — ei mäleta küll mitu aastat järgimööda — et katta kõiki kulusid platsi ja ehituste alal ja edaspidi pidi iga haige ülalpidamiseks maksetama valla poolt, kust haige pärit, 40 rubla aastas — kah fenomenaaalselt odav hind, millega aga tegelikult saadigi hakkama, niikui pärast omal võimalik oli tähelepanna.

Et kõikvõimas aadel asjale algusest peale vastu oli, see vahest oli talurahva ühemeelse aktsiooni õhutamiseks isegi tõukeandvaks momendiks. Taheti näidata, et mõisnikkude kiuste suudetakse asju läbiviia ja viidigi. Aadel tuli alles hiljem kaasa, kui äranägi, et vastuseisimine tagajärgi ei annud ja täieline cemalejäämine maavalitsuse enese renomee pärast mitte ei olnud soovitatav. Nii määrati asutisele Saare maavalitsuse valdamisel olevast „talurahva pangast“ kui ma ei eksi 1000 kr. aastas. Varemalt juba oli maakassa arvele võetud osa leprahaigete maksud Nina leprosooriumi, ja nimelt Abruca valla haigete maksud — kuna vald vaene ja haigete hulk seal eriti suur.